

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**Факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
Кафедра педагогіки і психології дошкільної та спеціальної освіти**

**Педагогічні умови формування лексичної
компетентності у дошкільників із загальним
недорозвитком мовлення III рівня засобом
ознайомлення з довкіллям:
теоретичний аспект**

**Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)**

Виконала:

студентка 2 курсу, 627 група
Баранська Тетяна

Керівник:

доктор педагогічних наук,
професор **Олійник М.І.**

*До захисту допущено
на засіданні кафедри*

протокол № ____ від _____ 2024 року

Зав.кафедрою _____ проф. Марія ОЛІЙНИК

Чернівці – 2024 р.

АНОТАЦІЯ

Баранська Т. Педагогічні умови формування лексичної компетентності у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення III рівня засобом ознайомлення з довкіллям: теоретичний аспект. – Рукопис. Кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти “магістр” зі спеціальності 016 Спеціальна освіта. Чернівецький нац. ун-т імені Юрія Федьковича. Чернівці, 2024. 97 с.

Актуальність проблеми розвитку, виховання та навчання дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) III ступеня залишається важливою, оскільки порушення мовленнєвої діяльності значно ускладнює пізнавальний розвиток та комунікацію дитини. Недостатньо розвинене мовлення погіршує процес засвоєння розумових операцій, порушує різні форми взаємодії, що затримує психічний розвиток. Для подолання цих труднощів важливо розробити ефективні методи корекційної роботи. Одним із перспективних напрямів є формування лексичної компетентності дітей через ознайомлення з навколишнім середовищем. Цей підхід сприяє активізації мовленнєвих навичок та збагаченню словникового запасу, що в свою чергу покращує комунікативні можливості дитини.

Ключові слова: дошкільники із загальним недорозвитком мовлення III рівня, лексична компетентність, ознайомлення з довкіллям.

ABSTRACT

Baranska T. Pedagogical conditions for the formation of lexical competence in preschoolers with a general underdevelopment of speech of the III level by means of familiarization with the environment: theoretical aspect. - Manuscript. Qualification work for obtaining the degree of higher education "master" in specialty 016 Special education. Chernivtsi national Yury Fedkovich University. Chernivtsi, 2024. 97 p.

The relevance of the problem of development, upbringing and education of older preschool children with general underdevelopment of speech (GLD) of the III degree remains important, since speech impairment significantly complicates the child's cognitive development and communication. Insufficiently developed speech worsens the process of learning mental operations, disrupts various forms of interaction, which delays mental development. To overcome these difficulties, it is important to develop effective methods of corrective work. One of the promising directions is the formation of children's lexical competence through familiarization with the environment. This approach promotes the activation of speech skills and the enrichment of vocabulary, which in turn improves the child's communicative abilities.

Key words: preschoolers with level 3 general underdevelopment of speech, lexical competence, familiarization with the environment.

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів наукових досліджень інших авторів мають посилання на відповідне джерело. _____ Т.Баранська

Зміст

ВСТУП

.....3

РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади логопедичної роботи з дітьми старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня..... 7

1.1. Логопедична і психологічна характеристика дітей із загальним недорозвитком мовлення III рівня.....7

1.2. Напрями корекційної логопедичної роботи з дітьми старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня.....15

1.3. Особливості формування лексичної компетентності у дітей із загальним недорозвитком мовлення III рівня..... 22

Висновки до розділу 1.....32

РОЗДІЛ 2. Методичні аспекти формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня засобом ознайомлення з довкіллям.....34

2.1.Методика визначення стану сформованості лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня.....34

2.2.Система роботи з формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня в процесі ознайомлення з довкіллям та педагогічні умови її реалізації.....45

2.3. Методичні рекомендації для вчителів-логопедів та вихователів ЗДО щодо формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня засобом ознайомлення з довкіллям.....54

Висновки до розділу 257

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ.....58

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ60

ДОДАТКИ65

Вступ

Актуальність теми. Проблема розвитку, виховання та навчання дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) III ступеня залишається актуальною протягом багатьох років. У цьому віці діти особливо чутливі до мовленнєвих явищ і активно розвивають комунікативні навички, проявляючи інтерес до усвідомлення свого мовленнєвого досвіду та до спілкування. Неповноцінний розвиток мовленнєвої діяльності негативно впливає на всі аспекти особистості дитини: ускладнює розвиток пізнавальної активності, послаблює логічну та смислову пам'ять, знижуючи її продуктивність. У дошкільника виникають труднощі з оволодінням розумовими операціями, порушуються різні форми комунікації та міжособистісної взаємодії, що значно уповільнює загальний психічний розвиток. Мовлення відіграє ключову роль у розвитку мислення та діяльності дитини загалом, виконуючи роль основи для формування мисленнєвих операцій узагальнення, матеріальної основи мислення та регулятора поведінки [2].

Отже, враховуючи тісний взаємозв'язок між мовленням і мисленням, проблема недостатнього розвитку мовлення у дітей дошкільного віку, зокрема у старших дошкільнят, а також необхідність розробки науково обґрунтованих підходів та методик корекційної роботи для її подолання, залишаються актуальними для теорії та практики дошкільної педагогіки, психології та логопедії.

Закон України «Про дошкільну освіту», «Базовий компонент дошкільної освіти», «Концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушенням мовленнєвого розвитку» наголошують на обов'язковій логопедичній допомозі дітям із ЗНМ III ступеня.

Проблема логопедичної роботи з подолання загального недорозвитку мовлення (ЗНМ) у дошкільників відображена у працях багатьох науковців. Так, Є. Соботович розробила концепцію стандарту спеціальної освіти для дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку, а також

визначила критерії й нормативні показники мовленнєвого розвитку дошкільників. Ж. Піаже, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Калмикова, К. Крутій, І. Мартиненко, І. Марченко, В. Тищенко та інші досліджували мовленнєвий розвиток дитини в нормі та при порушеннях онтогенезу. Ю. Коломієць, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Трофименко, М. Шеремет присвятили свої праці попередженню та корекції мовленнєвих порушень у дітей із ЗНМ.

Основне завдання корекційно-розвиткової роботи з дітьми із ЗНМ — розвиток лексичної частини мовлення, тобто лексичної компетентності. оскільки рівень розвитку пасивного й активного словника значною мірою визначає якість комунікації з однолітками й дорослими. У дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня вже формується здатність використовувати в мовленні іменники, дієслова, окремі прикметники, числівники, прислівники, прийменники — хоча часто із труднощами у правильності їх семантичного значення і звукового оформлення. Ці навички стають основою для подальшої логопедичної роботи, що здійснюється як під час спеціалізованих занять, так і у буденному житті [9, 25].

Оточуюча дійсність є важливим джерелом нових вражень, а також засобом збагачення лексики дошкільників. Тому, на наш погляд, формування лексичної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня методом ознайомлення з довкіллям може бути ефективним і перспективним напрямом. Ця позиція стала ключовою у виборі теми нашого дослідження.

Мета дослідження полягає в теоретичному обґрунтуванні системи роботи з реалізації педагогічних умов формування лексичної компетентності у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення III рівня через ознайомлення з навколишнім середовищем.

Об'єкт дослідження: корекційно-розвиткова робота з дошкільниками старшого віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня.

Предмет дослідження: педагогічні умови формування лексичної компетентності у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення III рівня шляхом ознайомлення з навколишнім світом.

Гіпотеза дослідження – формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня засобом ознайомлення з довкіллям буде ефективним за умови:

- 1) урахування механізму порушення, психологічних особливостей і стану сформованості мовлення дошкільників;
- 2) цілеспрямованої корекційно-логопедичної роботи з дітьми старшого дошкільного віку під час групових логопедичних і загальноосвітніх занять та у повсякденному житті;
- 3) співпраці з батьками вихованців щодо формування лексичної сторони мовлення дошкільників.

Для досягнення мети дослідження були визначені такі завдання:

1. Провести аналіз психолого-педагогічної та логопедичної літератури з питань корекційно-розвиткової роботи з дошкільниками, що мають загальний недорозвиток мовлення (ЗНМ).
2. Запропонувати методику оцінки рівня сформованості лексичної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня.
3. Розробити систему роботи для формування лексичної компетентності у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня через ознайомлення з довкіллям та обґрунтувати педагогічні умови для її ефективної реалізації.
4. Створити методичні рекомендації для логопедів та вихователів закладів дошкільної освіти щодо формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня засобом ознайомлення з довкіллям.

Для виконання цих завдань були застосовані такі теоретичні методи дослідження: аналіз проблеми, порівняння, узагальнення та систематизація наукових джерел.

Методологічною та теоретичною основою дослідження є праці, що розкривають особливості лексичної сторони мовлення дітей з ЗНМ III ступеня (Н. Горбунова, І. Марченко, І. Молошна, Є. Соботович, Л. Трофименко, М. Шеремет та ін.).

Теоретична та практична значущість дослідження полягає у розробленні системи роботи та методичних рекомендацій з формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку з ЗНМ III рівня в процесі ознайомлення з довкіллям.

Матеріали магістерської роботи можуть бути використані у процесі корекційно-розвивальної роботи з дітьми старшого дошкільного віку з ЗНМ III рівня у логопедичних та інклюзивних групах закладів дошкільної освіти, інклюзивно-ресурсних центрах, під час професійної підготовки майбутніх вихователів і логопедів для системи дошкільної освіти; у процесі самоосвіти вихователів.

Структура роботи. Робота складається із вступу, двох розділів та висновків до кожного з них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ІІІ РІВНЯ

1.1. Логопедична і психологічна характеристика дітей із ЗНМ ІІІ рівня

У педагогіці та психології мовленнєвий розвиток дитини розглядається, як загальна основа її навчання і виховання. Одним із важливих завдань мовленнєвого розвитку дошкільників є формування його лексичної і граматичної сторін. Порухення лексико-граматичної будови мовлення, є основним дефектом в структурі загального недорозвитку мовлення. Пояснюється це тим, що в дітей пізніше, порівняно з однолітками, починає формуватися мовленнєва система для якої характерний мінімальний словниковий запас, дефекти звуковимови, аграматизми.

Загальний недорозвиток мовлення, або ЗНМ – складне порушення мовлення, за якого в дитини із нормальним фізичним слухом та інтелектом порушуються усі складники мовлення: фонетика, лексика, граматики [26].

ЗНМ спостерігається у дітей з нормальним інтелектом, що відповідає віковій нормі, без будь-яких проблем із фізичним слухом. Логопеди, характеризуючи дошкільників із ЗНМ, зазначають, що ці діти мають порушення фонематичного слуху через що не розрізняють окремі звуки й розуміють зміст сприйнятих слів, фраз спотворено. Тобто дитина чує слова не так, як вони насправді вимовляються.

У дітей із ЗНМ ІІІ рівня порушуються словотвір, звуковимова, лексичне значення слів, а також граматична правильність мовлення і його зв'язність. У мовленні старших дошкільників з цим рівнем ЗНМ можуть траплятися помилки, властиві дітям більш раннього віку. Темпи розвитку мовлення і психіки не корелюють один з одним. Разом із тим, діти із ЗНМ ІІІ рівня особливо не відрізняються від своїх однолітків у загальному розвитку: вони

емоційні, жваві, активні, із задоволенням грають, розуміють звернене мовлення [17].

Типовими ознаками загального недорозвитку мовлення є:

У мовленні:

- загальом мовлення малозрозуміле й нерозбірливе;
- фрази будуються аграматично;
- низька мовленнєва активність, за збереженого імпресивного мовлення;
- поява перших слів і простих фраз в більш пізньому віці, порівняно з однолітками.

У психічному розвитку:

- нові слова діти погано запам'ятовують і відтворюють, знижена вербальна пам'ять;
- послідовність виконання дій порушена, прості інструкції діти виконують зі значними труднощами;
- увага розсіяна, не можуть зосередитися;
- труднощі у логічних вербальних узагальненнях, відсутні навички аналізу, порівняння предметів, їх класифікування за визначеними ознаками і властивостями.

Розвиток дрібної (мануальної) моторики:

- тонкі рухи пальцями і кистями рук виконуються неточно, з помилками;
 - рухи уповільнені, є схильність до застигання в певному статичному положенні;
 - координація рухів порушена;
 - ритмічність рухів нерозвинена;
- під час виконання рухових завдань спостерігається дезорієнтування у часі і просторі [35].

Характеристика дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) III рівня, як і інших рівнів (I, II та IV), включає перелічені вище мовленнєві прояви, але в різному ступені вираженості. Провідну роль у мовленнєвій діяльності відіграє лексичний компонент, адже саме він забезпечує формування і розвиток складної системи граматичних, синтаксичних, фонетичних та фонематичних зв'язків. У процесі засвоєння лексики у дітей розвивається уважність до слів та їх значень, розширюється словниковий запас і формуються навички застосування слів у усному та писемному мовленні. Формування культуромовної особистості, що відповідає вимогам сучасного суспільства, відбувається через оволодіння лексичним складником мовлення.

Граматична правильність мовлення — одна з найбільш стійких проблем дітей із ЗНМ III рівня. Недостатнє опанування граматичною стороною мови обмежує здатність дитини повноцінно висловлювати думки та розуміти мовлення інших. Для дошкільників граматична правильність формується підсвідомо, як побічний продукт постійної мовленнєвої практики, і полягає у пристосуванні мовлення до комунікативних потреб. Завдяки цьому поступово розвивається практична здатність визначати та застосовувати граматичні форми та правила, що є основою граматичної компетентності у старшому дошкільному віці [21].

Діти старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня, хоча і мають порівняно розгорнуте мовлення, допускають неточності в розумінні та використанні багатьох побутових слів. У їхньому активному словнику переважають іменники та дієслова, але спостерігається брак прикметників для позначення якостей, ознак предметів і дій. Діти роблять помилки в застосуванні простих прийменників і не використовують складні. Граматична компетентність також залишається недосконалою: часто зустрічаються помилки у відмінкових закінченнях, змішуються часові та видові форми дієслів, виникають труднощі з узгодженням. Розуміння побутового мовлення у них загалом задовільне, проте спостерігаються прогалини в знанні окремих слів і значень, а також схильність до плутання лексичних значень схожих за звучанням слів і

недостатнє оволодіння багатьма граматичними формами [22].

Дошкільники активно використовують прості речення, разом з тим спостерігається повне невміння будувати поширені та складні речення.

У більшості дітей наявні недоліки вимови звуків і порушення складової структури слова, що зумовлює труднощі в оволодінні звуковим аналізом і синтезом;.

Характерною для дітей є порушена складова структура слова. Вони здатні повторити 3-4 складові слова за дорослим, але в самотійному мовленні допускають типові помилки: скорочують кількість складів, переставляють їх або уподібнюють, додають зайві звуки і склади, скорочують звуки на збігові приголосних в словах.

Загалом дошкільники з III рівнем ЗНМ не відчують труднощів у називанні добре знайомих предметів, дій, ознак, якостей, які відомі їм з життєвого досвіду. Але більш глибоке вивчення кожної із сторін мовлення дозволяє з'ясувати, що усі його компоненти (лексика, граматики, фонетика) залишаються недорозвиненими:

- у самотійних висловлюваннях переважають прості поширені речення, складні конструкції – майже не використовуються;
- наявні аграматизми: помилки в узгодженні числівників з іменниками, прикметників з іменниками в роді, числі та відмінку;
- недостатнє розуміння змін значення слів, утворених за допомогою префіксів, суфіксів;
- недостатній рівень розвитку фонематичного слуху та сприймання призводить до того, що у дітей самотійно не формується здатність до здійснення звукового аналізу та синтезу слів, що згодом не дозволяє їм успішно оволодіти грамотою;
- незначні порушення як дрібної, так і загальної моторики;
- незначні порушення просторової орієнтації тощо [27].

Аналіз словника дітей дозволяє з'ясувати своєрідність лексичних помилок. Вони не можуть самотійно назвати слова, що наявні в їхньому

лексиконі (пасивному словнику), в мовленнєвому контексті слова використовують неправильно. У дитячому самостійному мовленні спостерігаються різноманітні заміни слів: дошкільники неправильно називають предмети та об'єкти, схожі за зовнішніми ознаками; замінюють назви предметів, подібних за призначенням; замінюють назви предметів на інші, що ситуативно пов'язані з ними; частину назви предмета замінюють його загальною назвою; замінюють слова, на позначення родових понять, словами, що позначають видові поняття і навпаки; використовують словосполучення або речення замість одного слова; назви дій замінюють словами, близькими за ситуацією і зовнішніми ознаками; не розуміють, плутають та не можуть назвати окремі дії (латати, підстрибувати, зазирати та ін.).

У дітей із ЗНМ III рівня спостерігаються недоліки в опануванні й використанні граматичних засобів мовлення. Імпресивний аграматизм виявляється в недостатньому розумінні морфологічної структури слова. Наявні труднощі в розумінні складних логіко-граматичних конструкцій, які передають причинно-наслідкові та часово-просторові відношення. В експресивному мовленні діти часто роблять помилки під час граматичних змін слів та словосполучень у реченні [22].

Дошкільники з III рівнем ЗНМ допускають помилки в словотворенні і словозміні. Вони не вміють оперувати вільно морфологічними одиницями, мають труднощі в утворенні іменників суфіксальним способом, дієслів префіксальним. В дітей спостерігаються порушення у засвоєнні й використанні граматичних засобів мовлення, труднощі розуміння складних логіко-граматичних конструкцій. У випадку швидкої вимови з'являються помилки у граматичних змінах слів та їх узгодженні в реченні, також трапляються недоліки вимовляння простих і складних прийменників.

Недоліки в лексичній, граматичній та фонетичній складових мовлення яскраво виявляються в різних формах монологу, таких як переказ, складання розповіді за малюнком або їх серією, із власного досвіду, розповіді-опису. Діти розуміють логічну послідовність подій зображених на ілюстраціях, проте

лише перераховують дії персонажів під час складання розповідей за серією малюнків. У процесі переказу пропускають окремі частини, «гублять» дійових осіб, іноді змінюють логічну послідовність подій. Складання розповіді-опису мало доступне дітям, в основному вони називають окремі предмети та їх частини. Також дошкільники, як правило, не супроводжують розповіддю ігрові ситуації, що засвідчує їхнє невміння складати розповіді з власного досвіду [27].

Дослідження Р. Левіної, Є. Соботович, Л. Трофименко, М. Шеремет та інших засвідчують, що для дітей із загальним недорозвиненням мовлення характерні недостатня комунікабельність, а отже і невміння встановлювати й розвивати емоційні зв'язки; у них спостерігається знижена наслідувальна діяльність; дошкільники із ЗНМ загалом несамотійні, мають низький рівень сформованості навичок самообслуговування, у них нестійка увага, знижений рівень мотивації, підвищена виснажливість, стомлюваність, зустрічають випадки порушення поведінки.

На підставі аналізу спеціальної фахової літератури можна припустити, що у випадку загального недорозвинення мовлення III рівня вкрай важливі мовленнєві контакти, які мали б бути включені у діяльність дитини, зводяться до мінімальної кількості. Практична діяльність і поведінка залишаються невербалізованими і неусвідомленими. Така «розірваність» несе в собі дві небезпеки: з однієї сторони, формування певної «мовленнєвої ситуативності», коли дитина спілкується з дорослим в межах вже існуючих «мовленнєвих штампів», з іншої – затримка на межі вже існуючих «мовленнєвих штампів», що призводить до несвідомої, мимовільної поведінки [12].

Загальний недорозвиток мовлення, як стверджують науковці, характеризує лише симптоми порушеної мовленнєвої діяльності. У багатьох випадках ЗНМ має місце не лише недорозвинення, але і системний розлад мовлення.

Затримка мовленнєвого розвитку, або ж його недорозвиток, не пов'язані з ураженням мовленнєвих механізмів, так як це відбувається у випадках

недорозвитку мовлення за розумової відсталості чи затримки психічного розвитку. Адже за цих порушень дизонтогенезу основними є недоліки загальнофункціональних механізмів, а саме пізнавальних процесів: мислення, уваги, пам'яті. На думку А. Мещерякова саме через порушення специфічних і загальнофункціональних мовленнєвих механізмів може з'явитись недорозвиток мовлення [19].

На думку інших вчених у царині дефектології, загальним недорозвитком мовлення, незважаючи на різний патогенез і етіологію, вважають дві форми патології мовлення. Також, існує думка що, загальний недорозвиток мовлення — це мовленнєва аномалія, за якої формування всіх компонентів мовленнєвої системи є порушеним.

Щодо емоційно-вольової сфери дітей із ЗНМ III рівня, то дослідники констатують, що їм притаманні такі особливості:

- тривожність: діти дошкільного віку є емоційно вразливими, плаксивими, не завжди охоче спілкуються через наявний страх;
- замкнутість: вони уникають ровесників та дорослих через те, що їх мовлення є для останніх незрозумілим;
- непевненість у власних силах: дошкільники відчують дискомфорт, тривожність з приводу своєї неспроможності повноцінно зрозуміти інструкцію і впоратися з певним завданням, внаслідок цього в них розвивається занижена самооцінка;
- негативізм, який виявляється у неврівноваженості, підвищеній дратівливості, впертості;

дитячі страхи, які виникають через перманентну стресову ситуацію [37].

Діти дошкільного віку із ЗНМ III рівня часто не дотримуються норм і правил спілкування з дорослими та однолітками, що вказує на нерозвиненість культури спілкування. Це проявляється, зокрема, у безцеремонності під час розмови з дорослими, відсутності почуття дистанції та використанні підвищених інтонацій.

Для дошкільнят із ЗНМ ІІІ рівня характерні стійкі та виражені порушення комунікативної взаємодії. Мовленнєві обмеження ускладнюють встановлення контактів з оточуючими, що може призводити до соціальної ізоляції у групі ровесників. Тому необхідно здійснювати спеціальну корекційну роботу, спрямовану на цілеспрямований розвиток комунікативних навичок цієї категорії дітей. Порушення комунікативної діяльності є однією зі специфічних закономірностей розвитку в умовах мовленнєвих порушень, що згодом спричиняє труднощі в процесі соціалізації та істотно впливає на соціальну ситуацію розвитку особистості.

1.2. Напрями корекційної логопедичної роботи з дітьми старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня

Однією із головних задач корекційної роботи логопеда з дітьми, що мають ЗНМ III рівня є корегування та розвиток мовлення. Основним контингентом логопедичних груп закладів дошкільної освіти для дітей з порушеннями мовлення є діти дошкільного чи молодшого шкільного віку, у яких наявні порушення усіх компонентів системи мовлення при збереженому інтелекті та за наявності слуху.

Дослідники, такі як Ю. Рібцун, О. Мастюкова, М. Рождественська, Є. Соботович та В. Тарасун, зазначають про наявність різного рівня розвитку психічних функцій та інтелекту у дітей із ЗНМ [25, 26, 31,32, 42, 43].

Мовлення розглядається як складний та багатосторонній психічний процес, що виникає внаслідок мовленнєвої діяльності.

Структура мовленнєвої діяльності містить комплекс навичок, умінь та операцій, що формуються у дитини поступово впродовж її фізичного та психічного розвитку. Ці елементи сприяють засвоєнню мовлення та його використанню для взаємодії дитини з навколишнім світом.

Вивчення структури мовленнєвої діяльності з позицій психолінгвістичного підходу дозволило Л.Трофименко з'ясувати диференційовані механізми порушень мовлення, а відтак, розробити систему корекційно-розвивального навчання з метою розвитку мовленнєвої функції у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня. Використання міждисциплінарного підходу також уможливило покращити результативність діагностичної та прогностичної роботи, а також корекційних та профілактичних заходів, що проводилися вченою з особами, у яких спостерігається загальний недорозвиток мовлення [41].

До третього рівня мовленнєвого недорозвитку належить категорія осіб, які характеризуються лише використанням розгорнутого фразового мовлення з наявністю елементів лексико-граматичного і фонетико-фонематичного

недорозвитку мовлення. Діти з цим рівнем ЗНМ можуть взаємодіяти з оточуючими, але це відбувається переважно у присутності батьків, які надають певні пояснення тому, хто спілкується з дитиною.

Характерною особливістю мовлення дошкільників із ЗНМ III рівня є недиференційована вимова звуків, зокрема свистячих, шиплячих, африкат та сонорів. Менше з тим, діти здатні використовувати усі частини мови: вони вірно застосовують у мові прості граматичні форми, а також стараються конструювати речення, як складносурядні, так і складнопідрядні. Також дошкільники не відчують особливих проблем під час називання предметів, їхніх ознак та властивостей, якостей, станів чи певних дій з ними, які є добре знайомими дітям з власного досвіду.

У всіх дітей із загальним недорозвитком мовлення спостерігаються порушення вимови звуків, недоліки розвитку фонематичного слуху та помітне відставання у формуванні словникового запасу та граматичної правильності мовлення [41].

Основним завданням корекційного навчання дітей із ЗНМ III рівня є розвиток зв'язного мовлення, а саме вміння послідовно й логічно викладати думки (переказування побаченого або почутого, складання власних розповідей різного характеру) користуючись сформованим словником, а також здатності до диференційованого використання граматичних форм слів.

Отже, корекційна логопедична робота з дітьми із III рівнем ЗНМ має бути спрямований на розвиток усіх компонентів мовленнєвої системи дитини – фонетичних, лексичних, словотвірних, морфологічних, семантичних. Оволодіння усним мовленням дітьми із ЗНМ III рівня, підготовка їх до навчання грамоти уможлиблює елементарне усвідомлення ними мови і мовлення, що стає передумовою успішного опанування програми з дисциплін мовно-літературного спрямування в початковій школі.

У процесі виконання логопедичної роботи фахівець обирає оптимальний і більш ефективний шлях для навчання дитини. Тривалість корекційної роботи визначається низкою факторів: насамперед індивідуальними особливостями

дитини, а також характером та структурою мовленнєвого порушення. Окрім того, важливу роль відіграє професіоналізм спеціаліста — його здатність обирати найбільш дієві корекційні прийоми, використовувати цікаві форми роботи, що стимулюватимуть пізнавальну активність дитини та запобігатимуть перевтомі.

Корекція та розвиток усного мовлення у цієї групи дітей відбуваються не лише шляхом наслідування зразків мовлення і виконання різноманітних мовленнєвих вправ, а також й через усвідомлене формування мовленнєвих узагальнень та розвиток сприйняття мовлення як важливої складової дійсності. Це означає, що метою роботи є усвідомлення дошкільниками звуків, слів та речень. [39].

Корекційно розвивальна діяльність логопеда базується на принципі взаємопов'язаного формування компонентів мовлення: фонетико-фонематичних та лексико-граматичних. Такі заняття з логопедії поєднують два типи: 1) формування лексико-граматичних засобів мовлення та розвиток зв'язного мовлення; 2) формування звукової сторони мовлення. Обидва типи зазначених занять проводяться відповідно до означених завдань та змісту навчання того чи іншого періоду.

Пріоритетною метою цих занять є забезпечення переходу від пасивного словникового запасу до активного використання мовлення.

Корекційне навчання спрямоване на розширення та уточнення як пасивного, так і активного словника, розвиток імпресивного та експресивного мовлення шляхом засвоєння, розрізнення і практичного використання граматичних форм словозміни, словотворення, різноманітних типів речень. Також воно охоплює розвиток зв'язного мовлення та корекцію фонетико-фонематичних аспектів. Засвоєні мовленнєві навички повинні інтегруватися у безпосереднє спілкування дитини та застосовуватися в нових ситуаціях і різних видах її діяльності [3].

У дошкільників також необхідно розвивати вміння правильно будувати прості речення різних типів (поширені й непоширені), складні (підрядні й

сурядні) речення, використовуючи різні граматичні конструкції, зокрема сполучники причини, мети, умови і часу.

У процесі розвитку зв'язного мовлення у дітей удосконалюють навички складання описових розповідей, переказування літературних і фольклорних творів, розповідання на основі уяви або зі свого досвіду.

Завдання корекційного навчання з подолання мовленнєвих порушень у дошкільників з III рівнем загального недорозвитку мовлення має на меті формування вірної і чіткої артикуляції приголосних звуків пізнього онтогенезу, які відсутні та порушені у вимові, зокрема: [с], [с'], [з], [з'], [ш], [ж], [ц], [ц'], [ч], [дз], [дз'], [дж], [л], [л'], [р], [р'], [й], їх автоматизацію та диференціацію у різних фонетичних умовах. Також важливими завданнями є розвиток слухової та слуховимовної диференціації звуків, формування здатності проводити складні форми фонетичного аналізу та синтезу (знаходити місце звука у слові, визначати послідовність і кількість звуків у ньому) ураховуючи поетапне формування розумових дій. При цьому у дошкільників удосконалюють навички використання слів різної звукової і складової структури [11, 27].

Оскільки старший дошкільний вік є своєрідним підготовчим етапом у підготовці дітей до школи, необхідно ознайомлювати їх з лінгвістичними поняттями «речення», «слово», «звук», «склад».

Планування корекційно-розвивальної роботи здійснюється з урахуванням індивідуальних особливостей дітей – беруться до уваги як конкретні мовленнєві потреби, так й інтереси, особливості характеру вихованців.

Пріоритетними завданнями логопедичної роботи визначено такі:

- розвиток слухання і говоріння, як основних видів мовленнєвої діяльності в дошкільному віці;
- формування фонетико-фонематичної, лексико-граматичної складових мовлення та зв'язного мовлення в цілому;
- формування умінь комунікації;
- розвиток моторики – загальної, дрібної, артикуляційної;

- вироблення навичок свідомого сприймання та розуміння зверненого мовлення;
- розвиток просодичних компонентів мовлення – темпу, ритму, тембру, сили голосу, інтонування, емоційності, виразності тощо;
- розвиток психічних процесів – уваги, пам'яті, мислення, уяви і т.д. [27].

Отже, при загальному недорозвиненні мовлення у структурі мовленнєвого дефекту центральним місцем є порушення його лексичної сторони. Кількість осіб, яким притаманне недорозвинення та несформованість лексичного складника мовлення, постійно збільшується. Беручи до уваги, що у дітей із ЗНМ III рівня мовленнєвий розвиток перебуває у стані становлення і є незавершеним, виникає суттєва задача не тільки відкоригувати порушення, що властиві дитині, але також й попередити виникнення можливих вторинних вад. Тому у роботі з ними необхідно розвивати мовлення, максимально наближаючи його до вікової норми.

Ефективність корекційно-розвивальної роботи зумовлюється чіткою організацією життєдіяльності й навчання дітей у період їхнього перебування у закладі дошкільної освіти, відповідним поділом навантаження упродовж дня, координацією дій і забезпеченням наступності у практичній діяльності вихователя та вчителя-логопеда. Під час організації логопедичної роботи доцільно спиратися на висвітлені у спеціальній педагогічній літературі та програмах навчання і виховання дітей з вадами мовлення, загальнодидактичні (науковості, наочності, доступності поданого матеріалу, послідовності, систематичності, виховуючого характеру навчання, активності, диференційованого та індивідуального підходу до кожної дитини) та спеціальні (розвитку, системного підходу, комплексності та діяльнісного підходу, зв'язку мовлення з іншими сторонами психічного розвитку) принципи [29].

Організація і планування корекційно-розвивальної роботи із старшими дошкільниками із ЗНМ III рівня включає в себе корекційні заняття, які проводить вчитель-логопед щодня в ранкові години.

Зокрема він проводить такі типи логопедичних занять у старшій групі для дітей із ЗНМ III рівня:

- Формування лексико-граматичних навичок, розвиток зв'язного мовлення – тричі на тиждень.
- Розвиток фонетико-фонематичної сторони мовлення – один раз на тиждень.
- Навчання грамоти – один раз на тиждень.

За формою організації та проведення щоденні логопедичні заняття поділяються на:

- фронтальні, які проводяться з усією групою дітей (зазвичай це заняття з навчання грамоти);
- підгрупові, які проводять з половиною групи (заняття з розвитку фонетико-фонематичних, лексико-граматичних засобів мовлення, зв'язного мовлення);
- індивідуальні, які проводяться з 1-2 дітьми (переважно заняття з розвитку фонетико-фонематичних, рідше лексико-граматичних засобів мовлення).

У процесі проведення корекційних занять з формування лексико-граматичних засобів мовлення, зв'язного мовлення вчитель-логопед реалізує такі завдання:

- формує узагальнювальну функцію слова;
- формує, уточнює і диференціює різні типи лексичних значень слів;
- готує дітей до самостійного використання слів із певним лексичним значенням;
- орієнтує їх на слово як основну одиницю речення;
- формує практичні навички словозміни і словотвору;
- розвиває розуміння і засвоєння синтаксичних значень;
- вводить у самостійні висловлювання дітей засвоєні навички і вміння, розвиває зв'язне мовлення [27].

Навчальні заняття із формування фонетико-фонематичної (або звукової)

сторони, що проводить логопед, розробляються з врахуванням усіх особливостей звуковимови дітей. Під час таких занять вирішуються такі завдання:

- поточнення правильної вимови звуків, розвиток кінестетичних відчуттів;
- розвиток слухової уваги, зокрема до звукового оформлення мовлення;
- формування фонематичного сприймання та фонематичних уявлень;
- формування слухової пам'яті і контролю;
- розвиток фонематичного аналізу.

Заняття з навчання грамоти логопед проводить на матеріалі звуків, що правильно вимовляються усіма дітьми. На заняттях цього виду відбувається:

- звуковий та складовий аналіз і синтез;
- ознайомлення дошкільників із літерами;
- формування навичок складання і читання складів, слів;
- розвиток розуміння прочитаного.

Важливим фактором щодо реалізації окреслених напрямів є робота з батьками. Це дозволяє їм ознайомитися з тим як виконувати домашні завдання логопеда зі своєю дитиною, набути практичних навичок проведення спеціальних вправ та ігор з розвитку мовлення дітей в домашніх умовах, що загалом покращує ефективність корекційної роботи [28].

Ретельно спланований режим дня та чіткий розподіл у ньому різних видів навчальної та виховної діяльності як вихователя, так і вчителя-логопеда, має здійснюватися з урахуванням індивідуальних, вікових та мовленнєвих особливостей дітей, а також тих корекційних завдань, що розв'язуються під час освітнього процесу у ЗДО чи спеціалізованому освітньому закладі.

Робота в освітніх закладах, яка проводиться спільно педагогами, вчителями-логопедами, психологами та батьками є основою та базою цілісного психолого-педагогічного супроводу корекційного навчання дитини з порушеннями мовлення, зокрема із ЗНМ, у закладі дошкільної освіти.

1.3. Особливості формування лексичної компетентності у дітей із загальним недорозвитком мовлення III рівня

Для дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня характерним є оволодіння смисловим багатством слів, яке відбувається шляхом опанування різними типами лексичних значень та вмінням їх розрізняти. У цей період діти накопичують різноманітні смислові відтінки одного й того ж слова, слухаючи мовлення дорослих і ровесників, а також тексти казок і оповідань. Під час навчання дітей підводять до розуміння лексичної системності шляхом об'єднання слів у тематичні групи. Це ряди слів, що належать до загальних логічних категорій (наприклад, меблі, свійські тварини, фрукти, овочі) або групи зі спільними семантичними ознаками (такі як житло, колір, форма предметів, спосіб пересування тощо). Таке вивчення сприяє формуванню логічної та понятійної співвіднесеності слів, що відіграє важливу роль у розвитку лексичної системності [21].

Розвиток лексичної системності й організація семантичних полів відображаються в зміні характеру асоціативних реакцій. У дітей старшого дошкільного віку мовленнєві асоціації мають здебільшого понятійний, логічний характер встановлюваних між словами зв'язків. У цей віковий період діти на достатньому рівні набувають здатності утворювати слова за аналогією. Зокрема, вони можуть утворювати слова, що виражають складні, у тому числі й абстрактні поняття за аналогією відповідно до мовної норми.

Таким чином, оцінювання лексичної сторони мовлення проводиться за деякими критеріями, ось основні з них:

- 1) сформованість певного рівня лексичних узагальнень;
- 2) сформованість системи морфологічного словотворення;
- 3) сформованість лексичної системності.

Вони дають змогу об'єктивно оцінити рівень сформованості лексичної сторони мовлення та виявити механізми її недорозвитку, на відміну від традиційних підходів, що спираються на кількісне та структурно-лінгвістичне оцінювання обсягу словника експресивної та імпресивної лексики.

Лексичній стороні мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ) присвячено низку як фундаментальних, так і прикладних досліджень. Праці вітчизняних і зарубіжних учених свідчать, що діти із ЗНМ мають значні труднощі у формуванні всіх компонентів мовлення, зокрема лексичної складової. Через це їхній словниковий запас є обмеженим, що негативно впливає на загальний мовленнєвий розвиток. Крім мовленнєвих порушень, у дітей із ЗНМ часто спостерігаються труднощі в пізнавальних процесах, зокрема нестійкість уваги, знижений обсяг пам'яті та труднощі під час виконання розумових операцій [31].

Основу контингенту старших груп дітей з порушеннями мовлення становлять діти із ЗНМ III рівня. У них сформований побутовий словник, і вони можуть використовувати прості фрази при спілкуванні. У мовленні таких дітей чітко простежуються назви предметів, їхніх окремих ознак, а також елементарні дії із знайомими предметами. Інколи такі дошкільники використовують прості прийменники, займенники та сполучники в їх елементарних значеннях. Діти старшого дошкільного віку здатні відповісти на запитання за картиною, можуть розповісти про свою сім'ю, про знайомі події, що трапилися з ними у найближчому довкіллі.

В активному словнику дітей із III рівнем ЗНМ переважають іменники та дієслова, які вони досить часто використовують у власному мовленні, значно рідше – у ньому трапляються слова на позначення якостей та ознак предметів.

Досить поширеними у мовленні дітей із ЗНМ III рівня є такі лексичні помилки:

- неправильне називання предметів за зовнішніми ознаками;
- заміна назви частини предмета його назвою;
- заміна назви предметів іншими, що ситуативно пов'язані з ним.

Зокрема, у старших дошкільників із ЗНМ III рівня недостатня сформованість узагальненого лексичного значення низки груп слів. Це негативно відображається на вмінні співвідносити лексеми з певними

логічними категоріями на основі виділення загальної семантичної ознаки.

Так, за даними досліджень Л. Трофименко, діти старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня, на відміну від дітей із нормально сформованим мовленням, недостатньо коректно розуміють загальне значення слів у контексті. Наприклад, їм важко зрозуміти значення прикметників, що позначають якості особистості (добрий, бідний, дурний, ледачий, хитрий), іменників, що є узагальненими назвами осіб з характерними ознаками (герой, розбійник, жаднюга), дієслів, які вказують на стан переживань та почуттів (утішати, турбуватися) [40].

Коли дошкільники засвоюють узагальнене значення слова, це виявляється в умінні використовувати його для позначення схожих якостей, станів чи дій, хоча вони не завжди можуть пояснити це значення. Інколи діти, здійснюючи перенесення, замінюють слово на синонім з точнішим значенням (наприклад, "розбійник" на "бандит" або "турбуватися" на "хвилюватися"). Лексеми на кшталт "бідний," "жадібний," "ледачий," "дурний" діти здатні самостійно переносити і використовувати.

Значні труднощі дошкільники відчувають під час добору синонімів, антонімів, особливо до слів, що потребують іншого слова з новим значенням. Їм набагато легше назвати лексему, до якої можливо додати частку не- (недобрий, змість злий, не говорити, замість мовчати). Дітям важко, без допомоги педагога дібрати антоніми до слів які означають рівні якості, чи властивості (мокий, густий, твердий), до прикметників на позначення внутрішнього стану людини (смілива, сумний); до іменників, що позначають стан, процес, дію (радість, хвороба) вони взагалі не здатні добирати антоніми. Досить часто, в якості підказки дошкільники потребують нагадування першого звуку, складу слова, демонстрації наочності тощо.

Особливості розвитку лексичної складової мовлення старших дошкільників із III рівнем ЗНМ також виявляються в недостатньому розумінні багатозначних слів. Багатозначність передбачає наявність в одного слова Пряме і переносне значення слова мають різний рівень сприйняття. Пряме

значення зазвичай зрозуміле без контексту (наприклад, золотий перстень, глибока криниця), тоді як переносне значення можна зрозуміти лише в контексті (наприклад, золоті руки, глибока ніч). Діти здебільшого розуміють слова з переносним значенням, орієнтуючись на їх основне, пряме значення (наприклад, золоте листя — з золота; свіжа голова — тільки що помита). Деякі словосполучення діти можуть правильно розтлумачити, спираючись на свій життєвий досвід і знання, отримані в процесі навчання (наприклад, золоті руки — працюючі руки, йде сніг — падає, глибока ніч — дуже темно Проте іноді вони звужують значення переносного слова ("йде годинник" — тільки рухається стрілочка) або неточно визначають якість предмета, передану словом ("свіжий суп" — значить "смачний"). Багато дітей не розуміють не тільки переносного значення в контексті, але й прямого значення (наприклад, "глибока криниця" — просто місце, звідки беруть воду, а "глибока тарілка" — тарілка, в яку наливають суп) [41].

Не розуміють діти із ЗНМ III рівня й ідіоматичних висловів по-типу «біжить, аж п'яти блищать», хоч дітям із нормальним інтелектуальним та мовленевим розвитком доступне розуміння подібних виразів.

У зв'язку з цим у процесі корекційної логопедичної роботи Особливу увагу приділяють роз'ясненню значення слів, використовуючи такі методи:

- пояснення значення слова за допомогою ілюстрацій;
- порівняння слова з іншими словами;
- розкриття етимології слова;
- складання словосполучень і речень із пояснюваним словом;
- підбір слів, близьких за значенням, для пояснення;
- пояснення значення слова через порівняння з іншими словами;
- порівняння слів за звучанням і значенням, підбір римованих слів.

Словникова робота на заняттях поєднується з активізацією слів у різних видах діяльності. Тому, робота з активізації словника дітей дошкільного віку із порушеннями мовлення є необхідною і важливою для мовленнєвого розвитку, який сприяє розвитку комунікативних можливостей з урахуванням завдань

повноцінної підготовки до навчання у школі [20].

Крім того, в своєму дослідженні Л. Трофименко зазначила, що у дітей із ЗНМ III рівня спостерігають труднощі в розумінні омонімічного значення слова. Розуміння слів-омонімів дітьми стає можливим лише після показу відповідних зображень, наприклад, коси, ключа, лисичок, з подальшим відбором дітьми правильних картинок (смачні лисички й хитрі лисички; журавлиний ключ і залізний ключ). Дослідження показали, що діти із ЗНМ недостатньо розуміють омоніми (журавлиний ключ — як журавлі, хитрі лисички — як дуже хитрі). Лише невелика частина дітей здатна правильно інтерпретувати й пояснити значення омонімів у контексті (наприклад, смачні лисички — це смачні грибочки).

Дошкільники із ЗНМ, які відвідують логопедичні групи протягом двох-трьох років, внаслідок проведеного корекційного навчання більш здатні правильно добирати окремі синоніми (дім – будинок, розмовляє – говорить, струнка – тонка), антоніми (день-ніч, говорить – мовчить високий-низький, м'який-твердий), можуть правильно дібрати синонім із поданого ряду слів (подушка м'яка, щічки рум'яні) [26].

Також, діти виявляють помітні труднощі у розумінні його понятійної співвіднесеності та абстрактного значення слова, що є показником розвитку узагальнювальної функції мовлення. Вміння поєднувати пропоновані зображення з різними предметами або словами в різні семантичні чи тематичні групи, що відображають їхню послідовну відповідність, виявляється під час вивчення в закладі дошкільної освіти лексичних тем «Овочі», «Фрукти», «Тварини», «Посуд», «Меблі», «Транспорт» і т.п. Діти, які відвідують дошкільні навчальні заклади, зазвичай успішно вирішують такі завдання завдяки систематичному тренуванню та логічному підходу до навчання.

У старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення III рівня виявляється значне відставання у словниковому запасі, як за якістю, так і за кількістю, порівняно із своїми ровесниками, які мають нормальний розвиток мовлення. Аналіз словникового запасу цих дітей дозволяє виявити

характерні лексичні помилки. Так, вони не здатні самостійно назвати слова, які є в їх пасивному словнику, однак рідко використовуються в повсякденному житті (циферблат, бінокль, барліг, шпаківня), неправильно використовують слова у мовленнєвому контексті, через що спостерігаються різні заміни слів під час власного висловлювання.

Також у дітей із ЗНМ III рівня спостерігаються певні особливості словесного обґрунтування взаємозв'язків між предметами. Це засвідчують дитячі пояснення дітей, які аргументують правильне поєднання предметів у групи, наприклад за матеріальною ознакою (а кран із заліза, стіл із дерева,). У цьому випадку об'єднання слів відбувається на основі виділення загальної ознаки. Проте під час пояснення ця ознака називається неправильно (сонечко кругле, а свічка, як паличка) [21].

Відтак, незважаючи на більш-менш правильне формування груп слів на невербальному рівні, словесне їх пояснення засвідчує, що в багатьох дітей воно несформоване.

Недостатню сформованість понятійної співвіднесеності слова підтверджують і результати добору дитиною слів, що входять до однієї понятійної групи. Для цього дітям пропонують продовжити ряд слів одного семантичного поля у відповідь на слово-стимул, запропоноване педагогом.

За даними Калмикової Л. О., Р. Лалаєвої, Н. Серебрякової та інших щодо вивчення мовленнєвої діяльності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення, визначено особливості класифікацій слів на основі семантичних ознак. Зокрема групування семантично далеких слів викликають у дошкільників певні труднощі, проте все ще складним для них виявляється і завдання, що передбачає групування семантично близьких слів (Сорока, метелик, шпак. Що зайве? Зайве слово сорока, тому що сорока не літає, а сидить на кущику). У деяких групах слів вони часто не виділяють загальну понятійну ознаку, а здійснюють класифікацію на основі спільності ситуації, функціонального призначення, що властиве дітям більш молодшого віку [17].

У відповідях діти з порушеннями мовлення відображаються їхні нечіткі уявлення про родовидові поняття і відношення, неточності розуміння значень окремих слів (наприклад, короткий, низький).

Усе це свідчить про недостатнє засвоєння дошкільниками із ЗНМ III рівня семантичної структури слова, зокрема його узагальненого лексичного значення, понятійної співвіднесеності, лексичної системності та обмежених смислових зв'язків між словами.

Таким чином, можна стверджувати, що для старших дошкільників віку із загальним недорозвитком мовлення є характерною недостатня сформованість системи морфологічного словотворення, що виявляється у:

- труднощах під час порівняння основного і похідного слова, виділення спільного і відмінного у їх звучанні;
- невмінні виділити словотвірну морфему, що змінює значення слова;
- труднощах оперування морфологічним складом слова;
- малому обсязі похідних слів.

Виходячи з описаного вище, науковці, які вивчали цю проблему (Є. Соботович, Л. Трофименко, М. Шеремет, І. Мартиненко та ін.), визначили провідні напрями формування лексичної системи мовлення в дітей із ЗНМ [37,39, 41, 46].

1. Розвиток узагальнюючої функції слова.
2. Розвиток, уточнення і диференціювання різних типів лексичних значень (синонімічних, антонімічних, багатозначних, основних і похідних), а також практичне застосування правил їх лексичної сумісності.
3. Формування уявлення про слово як одиницю мовної системи.
4. Розвиток системи морфологічного словотвору.
5. Розвиток лексичної системності.

Перший напрям роботи спрямований на формування узагальнюючої функції слова, яка проходить кілька стадій. Спочатку дитина опановує номінативне, контекстно обумовлене та узагальнене лексичне значення

(словесне поняття), після чого, на цій основі, формується переносне значення, понятійна співвіднесеність та абстрактне узагальнене лексичне значення слова як мовної одиниці. Провідна роль у формуванні узагальненого значення слова відведена операціям порівняння слів за значенням, виділенню й узагальненню в них загального змісту. Це полегшує дитині перехід від розуміння прямого значення слова до засвоєння його переносного значення.

Другий напрям роботи передбачає формування, уточнення і диференціювання різних типів лексичних значень (синонімічних, антонімічних, багатозначних). Реалізація цих завдань відбувається на основі використання вже існуючих методик з розвитку лексичної сторони мовлення дітей із ЗНМ III рівня. Це вимагає від дитини достатнього обсягу словника, сформованості семантичного поля, до якого входить слово, що вивчається, уміння виділяти в структурі значення цього слова основну диференційну семантичну ознаку, співставляти слова за суттєвою семантичною ознакою. З метою формування диференційованого значення слів-антонімів або слів-синонімів використовують різні завдання: зрозуміти та засвоїти значення слова із контексту; скласти речення із пропонованими словами; дібрати із запропонованого ряду слів необхідне слово до заданого; замінити у реченні задане слово іншим, протилежним або схожим за значенням тощо.

Третій напрям роботи – усвідомлене засвоєння лексичного значення слова – та його реалізація стають можливими за умови, що звукова оболонка слова починає втрачати безпосередній зв'язок з конкретним предметом, його ознакою чи дією, діти починають використовувати слова як умовні позначення певних значень. Це свідчить про етап функціонального використання мовних знаків. На основі цього процесу розвивається розуміння слова як складової частини речення, а також його ролі в загальному словесному складі. Завдяки цьому дитина поступово усвідомлює, що одне й те саме слово може означати різні об'єкти або явища (полісемія), а різні слова можуть позначати схожі об'єкти, їхні ознаки чи дії (синонімія). Так формується здатність дитини усвідомлювати слово як частину речення, а також навичка аналізувати

структуру речення. Реалізація четвертого напрямку роботи з формування системи морфологічного словотвору здійснюється на основі розвитку мислиннєвих дій та операцій, а саме:

- порівняння слів за звучанням та значенням;
- виділення спільної морфеми в словах;
- надання значення спільній морфемі;
- створення слів за аналогією;
- перенесення та генералізація значення слова;
- засвоєння різних словотвірних моделей.

З цією метою логопед у межах спеціально організованого навчання вирішує такі завдання:

- створення системи продуктивних словотвірних моделей;
- формування морфологічних значень різних типів;
- формування морфологічного аналізу на практиці;
- створення слів за аналогією;
- привертання уваги дитини до граматичного оформлення мовлення.

Їх реалізація перш за все, вимагає сформованості навички морфологічного аналізу на практичному рівні через співставлення слів з однаковими суфіксами (слонення, кошеня, цуценя і т.п.), префіксами (прийшов, приніс, прибіг і т.п.), коренем (ліс, лісник, лісовий, лісовичок, пролісок). Важливо в процесі проведення занять використовувати такий лексичний і граматичний матеріал, який діти розуміють і знають.

Останній, п'ятий напрям роботи, оволодіння лексичною системністю передбачає певний рівень розвитку у дитини ряду розумових операцій, зокрема таких як структурування наочної ситуації, кумулювання (накопичення) й узагальнення різних значень одного і того ж самого слова, класифікування й узагальнення слів за семантичними ознаками, порівняння предметів для визначення схожості й відмінностей, а також встановлення смислових відношень між словами. Засвоєння означених розумових операцій вимагає сформованості мовних, сенсорних, логічних категорій. Спираючись на них, у

процесі постійного розширення й уточнення дитиною значень слів, спостереження за їх використанням у різних ситуаціях мовлення, порівняння значень за схожими та відмінними ознаками, у дітей формуються семантичні зв'язки між словами. Формування синтагматичних зв'язків передбачає роботу з використання слів у словосполученнях та реченнях. Розвиток структурного компонента значення слів вимагає оволодіння дітьми семантичними зв'язками. Усі завдання на складання словосполучень дітям пропонуються у ігровій формі, так, щоб вони непомітно для себе, практичним шляхом засвоювали систему рідної мови [37,39, 41, 46].

Узагальнюючи особливості лексичного розвитку дітей із загальним недорозвиненням мовлення, свідчать про несформованість та нестабільність мовно-мислиневої діяльності, низький рівень абстрагування та узагальнення, а також про труднощі в структурі породження мовленнєвого висловлювання та бідність логічних операцій.

Таким чином, в роботі з дітьми старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня, доцільно впровадити систему корекційної роботи, яка буде спрямована не лише на власне подолання наявних недоліків розвитку мовленнєвої системи, але і на профілактику труднощів, які можуть виникнути у них під час навчання в школі.

Висновки до розділу 1

Особливу групу серед дітей старшого дошкільного віку становлять дошкільники із загальним недорозвиненням мовлення III рівня. Дослідження педагогів, логопедів підтверджують щорічну тенденцію до збільшення кількості дітей у старших групах із цим видом мовленнєвого порушення.

Загальний недорозвиток мовлення є складним мовленнєвим порушенням, за якого в дитини з нормальним фізичним слухом та інтелектом порушуються усі компоненти мовлення: фонетика, лексика та граматики. Для дітей із загальним недорозвиненням мовлення характерними є: недостатня комунікабельність, невміння встановлювати і розвивати емоційні зв'язки, зниження наслідувальної діяльності, самостійності, низький рівень сформованості навичок самообслуговування, нестійкість уваги, знижений рівень мотивації, підвищена психічна виснажливість, стомлюваність, порушення поведінки. Наявність мовленнєвого порушення перешкоджає встановленню комунікативних зв'язків з оточуючими дитину людьми, а також може призвести до ізоляції її у групі ровесників. Тож у зв'язку з цим необхідно здійснювати спеціальну корекційну роботу з цілеспрямованого розвитку комунікації у дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. Без корекції цього порушення повноцінний всебічний розвиток дошкільника неможливий.

Зміст корекційного навчання з подолання ЗНМ III рівня включає розширення і уточнення пасивного і активного словника, розвиток як імпресивного, так і експресивного мовлення в процесі сприймання, диференціювання та правильного використання граматичних форм словозміни і словотворення, різних типів синтаксичних конструкцій, формування зв'язного мовлення, корекцію фонетико-фонематичної складової мовлення. Таким чином, корекційно-логопедичний вплив спрямований на розвиток різних компонентів мовленнєвих здібностей (фонетичних, лексичних, словотвірних, морфологічних, семантичних).

Характерною рисою цього для дітей з III рівнем ЗНМ є засвоєння смислового різноманіття слова за рахунок оволодіння різними типами

лексичних значень і їхньою диференціацією. Помічено, що у дітей спостерігається несформованість та нестійкість мовномисленнєвої діяльності, зниження рівня абстракції та узагальнення, труднощі в структурі породження мовленнєвого висловлювання, бідність логічних операцій.

Для успішного розвитку мови як основного засобу спілкування з оточуючими слід систематично розвивати розуміння мовлення та стимулювати власне мовленнєву активність дітей.

Саме тому спеціалізоване навчання може бути ефективним лише в тому випадку, коли воно проводиться заплановано та систематично, тоді безумовно, воно позитивно відзначиться на результатах корекційної роботи.

РОЗДІЛ 2

МЕТОДИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЛЕКСИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ ІІІ РІВНЯ ЗАСОБОМ ОЗНАЙОМЛЕННЯ З ДОВКІЛЛЯМ

2.1. Методика визначення стану сформованості лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення ІІІ рівня

На сьогодні існують різні методики обстеження мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку, які дозволяють розрахувати якісні та кількісні показники.

Загалом програма з діагностики мовленнєвого розвитку дитини включає наступні критерії оцінювання дитячого мовлення:

- дослідження рівня розуміння смислових відтінків слів, усвідомлення їх семантичних відношень;
- дослідження точності вживання слів;
- дослідження сформованості фонематичного слуху;
- дослідження стану складової структури;
- дослідження вміння будувати зв'язні речення,
- дослідження довільно та усвідомлено відбирати необхідні мовленнєві засоби;
- дослідження рівня сформованості граматичної правильності мовлення;
- дослідження стану вимови звуків;
- дослідження артикуляційного апарату та збереженості іннервації.

Наукове дослідження Л. Трофименко містить оцінювання лексичної сторони мовлення дошкільників старшого дошкільного віку із ЗНМ за такими параметрами:

- сформованість певних рівнів лексичних узагальнень;

- розуміння значення слова;
- здатність до використання лексичних одиниць.

Вони дозволяють об'єктивно оцінити стан сформованості лексичної сторони мовлення та виявити механізми її недорозвитку.

Критеріями лексичної складової мовлення у дітей із ЗНМ III рівня Л. Трофименко визначила:

- здатність до формування різних лексичних узагальнень. Показниками цього критерію є узагальнюючі слова, які дитина може використовувати в своєму мовленні.

- володіння формулами мовленнєвого етикету відповідно до ситуації (привітання, прощання, знайомство, вибачення, подяка, прохання, зустріч, комплімент та ін.). Показниками цього критерію виступають: здатність обмінюватися думками, повідомленнями.

- продуктивність використання дитиною лексичних одиниць мовлення (швидка та точна актуалізація лексем у процесі сприймання та утворення мовленнєвих зв'язків). Показниками цього критерію є частини мови, які дитина може використовувати в своєму мовленні.

Під показниками, у дослідженні Л. Трофименко, мається на увазі, кількісна характеристика окремих виявів порушень лексичної складової мовлення у єдності з їх якісною визначеністю [39].

На сучасному етапі розвитку логопедії розроблені стандартизовані показники та критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дошкільнят, що дозволяють об'єктивно аналізувати й діагностувати стан мовлення дитини та виявити внутрішні психологічні причини і механізми його порушення. Як умовний етолон для такого оцінювання, використовується психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей з нормальним онтогенезом, яка дає змогу визначити не тільки рівень мовленнєвого розвитку дитини, але і виявити його відставання від вікової норми (Є. Соботович) [35, 37].

З метою встановлення позитивного контакту з дітьми, визначення ступеня готовності дитини до участі в комунікації, вміння сприймати

запитання, давати на них відповіді (однослівні або розгорнуті), виконувати усні інструкції, здійснювати діяльність відповідно до вікових та програмних вимог і т.д. рекомендовано проводити ознайомлювальну бесіду з дітьми. В ході бесіди виявляються такі особливості розвитку мовлення старших дошкільників із ЗНМ III рівня як:

- помилки вживання словоформ;
- порушення зв'язку слів у реченні;
- тривалі паузи з пошуком потрібного слова;
- порушення порядку слів у реченні.

Аналізуючи психолого-педагогічну літературу з проблеми формування усного мовлення, науковець Л. Трофименко дійшла висновку, що рівень розвитку словникового запасу у дітей визначається залежно від активності та самостійності виконання завдань [39, 40].

Відтак, у залежності від правильності і самостійності мовлення дитини вона пропонує оцінювати виконання завдань за трьома рівнями:

- високий рівень (від 2 до 3 балів) – дитина виконує всі завдання правильно;
- середній рівень (від 1 до 2 балів) – дитина всі завдання правильно, після стимуляції й заохочення;
- низький (0 - 1 бал) – дитина частково виконує всі завдання, після стимуляції й заохочення.

У нашій роботі ми пропонуємо проводити виявлення рівня лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку з III рівнем ЗНМ за такими критеріями:

- 1) розуміння смислових відтінків слів;
- 2) точність вживання слів;
- 3) побудова зв'язних висловлювання на основі набутої лексики;
- 4) правильність вживання лексем у словосполученнях шляхом змін словоформ та узгодження лексем між собою.

З метою виявлення рівнів сформованості лексичної компетентності дітей

із ЗНМ III рівня за вказаними критеріями пропонуємо проводити 4 серії завдань. Кожна серія дозволяє виявити рівень сформованості лексичної компетентності за певним критерієм – високий, достатній середній, низький – у балах:

- високий рівень (1 бал) – дитина точно і правильно виконує пропоноване завдання;
- достатній рівень (0,5 бала) – дитина відчуває труднощі в розумінні чи доборі потрібного слова, пропускає окремі слова без спотворення змісту та структури речення;
- середній рівень (0,25 балів) – дитина потребує допомоги у виконанні завдання, пропускає частину речення, спотворює його зміст або не може його завершити через недостатність власного лексичного запасу та лексичних узагальнень;
- низький рівень (0 балів) – дитина не виконує завдання, навіть з допомогою дорослого.

I серія – спрямована на виявлення розуміння смислових відтінків слів (іменників, дієслів, прикметників), утворених в основному афіксальним способом (за допомогою суфіксів).

Серія містить 4 завдання:

1 завдання: «Знайди відмінності у словах». У процесі виконання цього завдання виявляється вміння пояснювати значення слів із зменшувально-пестливим значенням та значенням перебільшення або зневажливості.

Методика обстеження: дитині необхідно прослухати слова та спробувати пояснити відмінність між ними:

Брат – братик,
мама – матуся,
будинок – будиночок,
заєць – зайчик – зайчисько.

Фіксується: пояснення значень слів із зменшувально-пестливим суфіксом (будиночок – це маленький дім); пояснення значень слів з

перебільшеним або зневажливим значенням (зайчисько – це великий заєць, заєць-хуліган).

2 завдання: «Поясни дії». Завдання має за мету виявити розуміння смислових відтінків значень дієслів, які утворені афіксальним способом, тобто за допомогою префіксів, які надають словам різні відтінки.

Методика обстеження: дитині потрібно прослухати слова та пояснити їх значення:

писати – підписати – записати – переписати,

бігти – підбігти – забігти – вибігти,

сміятися – засміятися – висміяти,

грати – виграти – програти,

йшов – відійшов – увійшов – вийшов.

Фіксується: розуміння дитиною смислових відтінків значень дієслів, які залежать від різних префіксів (виграти – це добре, а програти – погано).

3 завдання: «Добери слово». За допомогою цього завдання можна виявити розуміння відтінків значень синонімів прикметників.

Методика обстеження: дитині необхідно дібрати синоніми до прикметників, наприклад:

розумний – мудрий

старий –

боязкий –

слабкий –

Фіксується: вміння складати синонімічні пари.

4 завдання: «Поясни». За допомогою цього завдання виявляється розуміння переносного значення прикметників.

Методика обстеження: дорослий пропонує дитині пояснити словосполучення: золоті руки, зла зима, колючий вітер, золоте волосся, легкий вітерець.

Фіксується: вміння дитини пояснити смислову сторону словосполучень.

II серія, спрямована на виявлення рівня сформованості словника (точність вживання слів, використання різних частин мови).

Серія містить 5 завдань:

1 завдання: «Вгадай, що це?». Завдання спрямоване на виявлення рівня точності володіння активним і пасивним словником.

Методика обстеження: дитина має відгадати загадки:

Його б'ють, а він не плаче,
Тільки вище, вище скаче. (М'яч)
То холодним, то гарячим
Вдома кожен мене бачив,
І співаю я від жару
І пускаю з носа пару. (Чайник)
Покотився в наш садок.
Має сотню голочок. (Їжачок)
Росте вона вниз головою,
Не влітку росте, а зимою.
Як сонце її припече —
Заплаче вона й потече. (Бурулька)

Фіксується: вміння дитини впізнавати предмет за описом, використовувати конкретні слова на його позначення.

2 завдання: «Хто, що робить?». За допомогою цього завдання виявляється вміння дитини добирати слова-дії (дієслова) до іменників.

Обладнання: сюжетні картинки.

Методика обстеження: дитина має дати відповіді на запитання дорослого:

Перукар що робить? (Стриже)
Водій що робить? (Водить машину)
Художник що робить? (Малює)
Кравчиня що робить? (Шие)
Продавець що робить? (Продає)

Листоноша що робить? (Розносить листи та газети)

Льотчик що робить? (Літає)

Кухар що робить? (Готує)

Хокеїст що робить? (Грає у хокей)

Бібліотекар що робить? (Видає книги)

Фіксується: здатність дитини добирати дієслова до іменників, спираючись на уявлення про професії людей.

3 завдання: «Добери слово». Завдання спрямоване на виявлення вміння дитини добирати синоніми до заданих слів різних частин мови.

Методика обстеження: дорослий називає дитині слово та просить дібрати близькі за значенням до нього слова, наприклад: великий, малий, гігантський:

сміливий, ... (відважний, мужній, хоробрий),

таємниця, ... (секрет, загадка).

Фіксується: прийняття та розуміння завдання; рівень розвитку словникового запасу.

4 завдання: «Скажи навпаки». Завдання спрямоване на виявлення вміння утворювати дієслова за допомогою префіксів.

Методика обстеження: дорослий називає дитині слово та пропонує дібрати до нього слово-дію з протилежним значенням. Наприклад: наливає – виливає. Пропонуються такі слова:

заходить - ... (виходить),

залітає - ... (вилітає),

закриває - ... (відкриває),

припливає - ... (відпливає),

збирає - ... (розбирає),

приклеює - ... (відклеює).

Фіксується: вміння дитини добирати слова-дії із протилежним значенням.

5 завдання: «Добери ряд слів». Завдання спрямоване на виявлення вміння добирати та називати слова-дії живих та неживих об'єктів.

Методика обстеження: педагог називає дитині слово та просить дібрати до нього слова-дії. Наприклад: Дівчинка (що робить?) грає, малює, танцює, шиє, в'яже, готує.

Хлопчик ... (читає, пише, грається, б'ється, ховається, пустує).

Собака ... (гавкає, кусає, охороняє, стереже, бігає, лащиться, служить).

Кішка ... (нявкає, бігає, муркотить, дряпається, облизується, вмивається).

Курка... (клює, кудкудаче, п'є, несе яйця, сидить).

Літак... (летить, злітає, приземляється).

Струмок ... (біжить, дзвенить, дзюрчить, тече).

Листочок ... (з'являється, росте, зеленіє, в'яне, жовтіє, опадає, шарудить).

Фіксується: вміння дитини добирати дієслова до іменника.

III серія – спрямована на виявлення вміння будувати зв'язні висловлювання на основі набутої лексики.

Серія містить 3 завдання:

1 завдання: «Розкажи казку». Завдання спрямоване на виявлення вміння дитини складати зв'язне висловлювання на основі знайомого літературного твору (казка «Колобок»).

Методика обстеження: дитину просять розповісти казку «Колобок», у випадках, коли вона відчуває труднощі, дорослий допомагає їй і починає розповідати першим: «Жили собі дід та баба, замісила баба тісто і зліпила колобок. Що було потім?»

Фіксується: вміння дитини вибудовувати сюжетну лінію, дотримуючись основного змісту казки на основі засвоєної лексики.

2 завдання: «Перекажи». Завдання спрямоване на виявлення вміння виділяти структурні частини висловлювання, використовувати різноманітні синтаксичні конструкції під час складання переказу.

Методика обстеження: дитині пропонують прослухати та запам'ятати казку, а потім переказати.

«Жили собі два брати: заєць і зайчик. Одного разу, коли настала весна і стало зовсім тепло, пішли зайченята погуляти на галявину і... побачили лисицю. Одне із зайченят злякалося і помчало додому. Це був боязливий зайчик! А хоробрий заєць крикнув: «Не бійся, я зможу захистити тебе! Лисиці він сказав: «Геть звідси, руда, а то мисливця покличу!» Лисиця злякалася і позадувала назад в ліс. А сміливий заєць пішов додому. Вдома мама похвалила сміливця, поцілувала його, а потім розповіла зайченяткам казку і вони заснули».

Фіксується: вміння дитини виділяти структурні частини казки (початок, середину, кінець); використовувати різноманітні лексеми й синтаксичні конструкції, передаючи сюжетну лінію, будувати зв'язний переказ.

3 завдання: «Склади розповідь за картинкою». Завдання має за мету виявити вміння скласти зв'язне послідовне оповідання за серією сюжетних картинок «Розбита чашка».

Обладнання: дві сюжетні картинки (на першій – початок дії, на другій – завершення, див. Додаток 1).

Методика обстеження: дорослий пропонує дитині розглянути картинки, розкласти їх у потрібному порядку і скласти за ними оповідання.

Фіксується: вміння зрозуміти послідовність подій, зображених на картинках; розкласти їх відповідно до логіки сюжету; побудувати зв'язну розповідь.

IV серія – завдання спрямовані на визначення вміння вживати лексеми у словосполученнях шляхом змін словоформ та узгодження їх між собою.

Серія містить 4 завдання:

1 завдання: «Хованки». Завдання спрямоване на виявлення уміння розуміння та активного використання складних прийменників (з, між, у, через, з-під).

Обладнання: іграшка-зайчик.

Методика обстеження: дитині пропонують виконати низку дій, наприклад: «Сховати зайчика за спину». Потім дитині ставлять запитання і дають завдання: «Звідки виглядає зайчик? Сховай зайчика під стіл. Звідки виглядає зайчик? Посади зайчика на стіл. Зайчик зістрибнув на підлогу. Звідки стрибнув зайчик?»

Фіксується: розуміння та використання дитиною складних прийменників.

2 завдання: «Порахуй». Завдання спрямоване на перевірку вміння узгоджувати іменники з числівниками.

Методика обстеження: дорослий пропонує дитині порахувати до десяти яблука (гудзики), при цьому щоразу називаючи іменники. Наприклад, одне яблуко, два яблука тощо.

Фіксується: розуміння завдання; вміння правильно узгоджувати в мовленні іменник з числівником.

3 завдання: «Назви правильно». Завдання спрямоване на виявлення вміння узгоджувати у мовленні займенники та дієслова.

Методика обстеження: дорослий пропонує дитині змінити дієслова шити, співати, танцювати, фарбувати, летіти відповідно до займенників. Наприклад: «Я йду, ми йдемо, вони йдуть».

Фіксується: розуміння завдання; вміння узгоджувати дієслова із займенниками.

4 завдання: «Назви». Завдання спрямоване на виявлення вміння використовувати іменники у правильній граматичній формі.

Обладнання: картинки із зображенням лісу взимку, влітку, навесні, восени; зоопарку, цирку (див. Додаток 1).

Методика обстеження: дитині пропонують розглянути картинки та відповісти на запитання:

«Що ти бачиш? Яка це пора року? Що підказало тобі таку відповідь? Чого багато у лісі взимку? Влітку? Навесні? Восени? Яких тварин ти бачиш в лісі? Звідки восени падає листя? Де знаходяться діти? Кого ти бачив у

зоопарку? Яких тварин ти бачив у цирку? Хто виступає в цирку? Чим ти дивишся циркову виставу? Чим ти слухаєш?» тощо.

Фіксується: вміння дитини відповідати на запитання, використовуючи іменники у правильній граматичній формі.

Отримані результати, що ілюструють сформованість рівня лексичної компетентності в дітей з III рівнем ЗНМ для зручності обрахунків пропонуємо заносити в таблицю. Її зразок подано нижче в таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

Таблиця для обрахунків рівня лексичної компетентності в дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня за пропонованою діагностичною методикою (%)

Прізвище та ім'я дитини	Номер серії і кількість балів				Загальна кількість балів	Максимально можлива кількість балів	Рівень	
	1	2	3	4				

На основі отриманих даних педагоги визначають напрями подальшої роботи з дітьми, обирають оптимальні, з їх погляду, форми, методи і засоби роботи з розвитку лексичного складника мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня.

2.2. Система роботи з формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня в процесі ознайомлення з довкіллям та педагогічні умови її реалізації

Важливим і доступним у закладах дошкільної освіти засобом збагачення, уточнення та активізації лексики вихованців є ознайомлення із довкіллям – предметним, природним, соціальним. Ознайомлення з ним відбувається як під час організованих занять, так і в процесі повсякденної життєдіяльності – у спостереженнях, екскурсіях-оглядах, дидактичних іграх, праці, режимних моментах тощо.

У процесі організації і проведення занять з ознайомлення з довкіллям діти отримують певні знання про предмети та явища, що їх оточують. Ці знання формуються завдяки мовленню та передаються через нього. Тісний взаємозв'язок між пізнавальними процесами та мовленням дає змогу водночас вирішувати завдання з розвитку мовлення дітей та їхнього знайомства з навколишнім середовищем. Під час спостереження за довкіллям дорослим слід акцентувати увагу дитини на навколишніх явищах і пояснювати їх [27, 41, 45].

Саме так, дякуючи роз'ясненням дорослих, діти навчаються виокремлювати з низки вражень ті, про які говорить дорослий. Така спільна робота дорослих з дошкільниками сприяє розвитку в останніх пізнавальних здібностей.

Окрім того, варто звернути увагу на механізм ознайомлення з навколишньою дійсністю, оскільки чим тісніше дитина знайомиться з предметами та явищами навколишнього світу, тим більше зростає її інтерес, а зв'язки між словами та об'єктами й їхніми характеристиками формуються швидше. Цей інтерес сприяє засвоєнню і закріпленню нових знань через слово. Тому вихователю та логопеду дуже важливо підтримувати інтерес до кожного заняття з ознайомлення з довкіллям, розвиваючи мовлення дітей і поступово розширюючи їхні знання про об'єкти, що їх оточують. Це дає можливість

поєднати корекційні завдання із загальнорозвивальними.

Спеціальне навчання буде ефективним лише за умови, що воно проводиться систематично та плановірно. Тому формування мовлення під час ознайомлення дітей з навколишнім середовищем слід здійснювати в певній послідовності, яка відповідає етапам розвитку комунікативних навичок, тобто вмінь мовленнєвого спілкування. На заняттях новий матеріал має поєднуватися з уже засвоєним і знайомим.

Під час занять з ознайомлення з довкіллям важливо застосовувати такі методи, які сприяють глибшому розумінню навколишньої дійсності та активному розвитку мовлення й мислення.

Важливу роль відіграють дії з предметами як з боку дорослих, так і самих дітей. Засвоєння дій передуює появі слів, що їх позначають, і сприяє кращому освоєнню цих слів. Навчання ігровим діям із предметами застосовується для формування мовлення дитини. За час навчання грі діти оволодівають способами дій та словами, якими дорослий супроводжує показ об'єктів, дій і взаємозв'язків. Так поступово формується запас дієслів, важливий для побудови речень. У міру засвоєння дій зростає мовленнєва активність дитини, а також розвивається здатність наслідувати мовлення дорослих [27,36,39,45].

Спираючись на інтерес дітей до предметів і явищ навколишнього середовища, слід навчати їх сприймати мовлення дорослих: логопеда, вихователів та інших людей, що оточують їх. Для розвитку вміння сприймати звернене мовлення можна використовувати мовлення дорослих як засіб організації та регулювання діяльності дітей.

Надалі дуже важливо підтримувати та розпалювати інтерес у дошкільнят до навколишніх явищ, об'єктів, іграшок, зображень, а також до самих дорослих. На основі стійкого інтересу слід поступово вдосконалювати сприйняття складних мовленнєвих зразків, зокрема й різних типів речень.

Завдяки ознайомленню дітей з об'єктами та явищами навколишнього світу розвиваються мовленнєві навички, зокрема шляхом збагачення словникового запасу, уточнення лексичних та граматичних значень слів.

Видимий предмет і слово, яке його позначає, сприймаються дитиною одночасно і постають як одне ціле. У міру засвоєння лексичного значення слово закріплюється у дитини як поняття про предмет [37].

Обмежений запас мовленнєвих засобів у дітей із загальним недорозвиненням мовлення тривалий час заважає їм активно залучатися до мовленнєвого спілкування. Тому наступне завдання тісно пов'язане з розвитком уміння користуватися мовними засобами спілкування. На основі вже наявних мовленнєвих навичок розвивається здатність до комунікації. Розвиток комунікативної функції мовлення необхідно здійснювати поступовим переходом від ситуативної форми мовлення до контекстної, тобто будувати навчання спілкуванню згідно із загально-психологічними закономірностями розвитку мовлення у дітей, які розвиваються в межах норми.

Спочатку слід стимулювати мовленнєву активність у дітей. З появою активного мовлення важливо розвивати їхню самостійність у використанні слів, прагнення застосовувати їх із комунікативною метою, тобто у процесі спілкування.

Мовлення дітей може бути відображальним. Така форма мовлення виникає в ситуації, коли дорослий, назвавши предмет (його ознаку чи дію), відразу запитує про його назву. Дитина перебуває в сприятливих умовах: об'єкт знаходиться перед нею, тому немає потреби згадувати слово для відповіді, адже воно щойно пролунало в мовленні логопеда [26].

Розвиваючи інтерес до навколишніх об'єктів, слід навчати дітей використовувати мовлення у формі простих запитань: хто це? що це? де була? куди вона ходила? При цьому дозволяється звертатися до дорослих на «ти».

На основі засвоєних мовленнєвих навичок важливо навчати дітей переносити слова з однієї теми в іншу, що сприяє розвитку мислення. Наприклад, під час ознайомлення з темою «Овочі» діти засвоюють такі слова, як круглий, зелений, червоний, великий, невеликий. Уточнення значення цих слів і подальше їх використання відбуваються під час вивчення теми

«Фрукти», а широка активізація словникового запасу можлива пізніше, під час ознайомлення з тваринами: кругла голова; червоний бантик у кішки; зелений килимок, на якому спить кішка.

Розвиток мовленнєвої комунікації залежить не лише від накопичення словникового запасу, але й від засвоєння правил їх використання. Ці правила діти засвоюють поступово і практично: спершу через сприйняття мовлення дорослих, далі — у відображеному мовленні, і нарешті — у самостійному мовленні. До цих правил належать різні зміни слів залежно від їх поєднання з іншими словами в певному висловлюванні. Це, передусім, узгодження слів за родом, числом і відмінком, що виражається закінченнями; використання слів з різними смисловими відтінками за допомогою суфіксів та префіксів; а також творення нових слів [25].

Найважливішим досягненням дітей слід вважати появу в них мовленнєвої активності та бажання говорити. Усі діти у спілкуванні починають активно користуватися мовленням, охоче відповідати на запитання дорослих під час занять, з власної ініціативи вступають у спілкування з вихователями, логопедом, один з одним. Основні синтаксичні конструкції, якими діти користуються у спілкуванні – слово-речення, словосполучення. Діти стають ініціаторами спілкування, активно висловлюються, прагнуть звернутися до дорослих. Вони накопичують певні засоби мовлення та оволодівають вмінням користуватися ними у спілкуванні з оточуючими, засвоюють лексичне та граматичне значення слів та навички правильного вживання їх в організованій навчальній ситуації та поза нею.

Для дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня ми пропонуємо систему роботи з формування лексичної компетентності в процесі ознайомлення дітей з довкіллям [45].

Одним із чинників пізнавальної діяльності є психічна активність дитини, яка надалі переходить у пізнавальну активність. Одним із видів пізнавальної діяльності є мовленнєва діяльність і спілкування (комунікативна діяльність). Мовленнєва діяльність може виступати як цілком самостійна діяльність зі

специфічною мотивацією. Її складовими є мовленнєві дії, що мають мету, підпорядковану загальній меті діяльності; мовленнєві операції, мовленнєвий акт, мовленнєві ситуації, цим самим за допомогою ознайомлення з довкіллям, ми зможемо формувати у дітей лексичну компетентність.

На нашу думку, формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня засобом ознайомлення з довкіллям буде ефективним за умови:

- 1) урахування механізму порушення, психологічних особливостей і стану сформованості мовлення дошкільників;
- 2) цілеспрямованої корекційно-логопедичної роботи з дітьми старшого дошкільного віку під час групових логопедичних і загальноосвітніх занять та у повсякденному житті;
- 3) співпраці з батьками вихованців щодо формування лексичної сторони мовлення дошкільників [45].

Розглянемо кожну з окреслених умов.

Урахування механізму порушення, психологічних особливостей і стану сформованості мовлення дошкільників передбачає наявність у вихователя уявлень про загальний недорозвиток мовлення, його рівні й основні прояви, а також методи роботи з дітьми з цим типом порушення. Оскільки діти із ЗНМ здебільшого відвідують групи для дітей з порушеннями мовлення, вся виховна, розвивальна і навчальна робота педагогів з дошкільниками скеровується вчителем-логопедом. В інклюзивних групах вихователі також отримують консультації логопедів як учасників команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами.

З метою формування лексичної складової мовлення осіб із ЗНМ у корекційній роботі варто керуватися наступними основними принципами:

- 1) загальнодидактичні, які включають системність, комплексність, наочність, доступність, а також індивідуальний підхід, відповідність програмним вимогам закладів дошкільної освіти;
- 2) спеціальні – онтогенетичний та етіопатогенетичний, принцип

спрямованості навчання і виховання, використання збережених психічних процесів і аналізаторних систем, врахування симптоматики порушення і структури мовленнєвого дефекту, диференційованого підходу до формування усного мовлення, врахування зони актуального та найближчого розвитку дитини.

Для ознайомлення вихователів із механізмами порушення, що лежить в основі ЗНМ III рівня, особливостями психічного і мовленнєвого розвитку дітей з таким логопедичним діагнозом доцільно проводити не лише спільні засідання членів команди психолого-педагогічного супроводу дітей з особливими освітніми потребами, але й лекторії, семінари-практикуми, консультації. Такі форми роботи розширяють їхні методичні знання щодо організації, планування й реалізації роботи з дітьми щодо формування лексичної компетентності як на заняттях, так і в повсякденному житті.

Цілеспрямована корекційно-логопедична робота з дітьми старшого дошкільного віку під час групових логопедичних і загальноосвітніх занять та у повсякденному житті. З метою формування лексичної компетентності дітей із ЗНМ III рівня в процесі ознайомлення з довкіллям доцільно використовувати такі форми і методи роботи: заняття, спостереження, розглядання предметів та бесіди про них, розглядання дидактичних картин та репродукцій художніх картин та бесіда за змістом, дидактичні ігри з предметами, іграшками, картинами, словесні дидактичні ігри, розповідь вихователя, бесіда, читання художніх творів (оповідання, вірші) та усної народної творчості (загадки, прислів'я, приказки) [26].

Реалізація означеною педагогічної умови має бути спрямована на досягнення загальної мети – формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня в процесі ознайомлення з довкіллям – й деталізована в окремих завданнях, які зображені на рисунку 2.1.

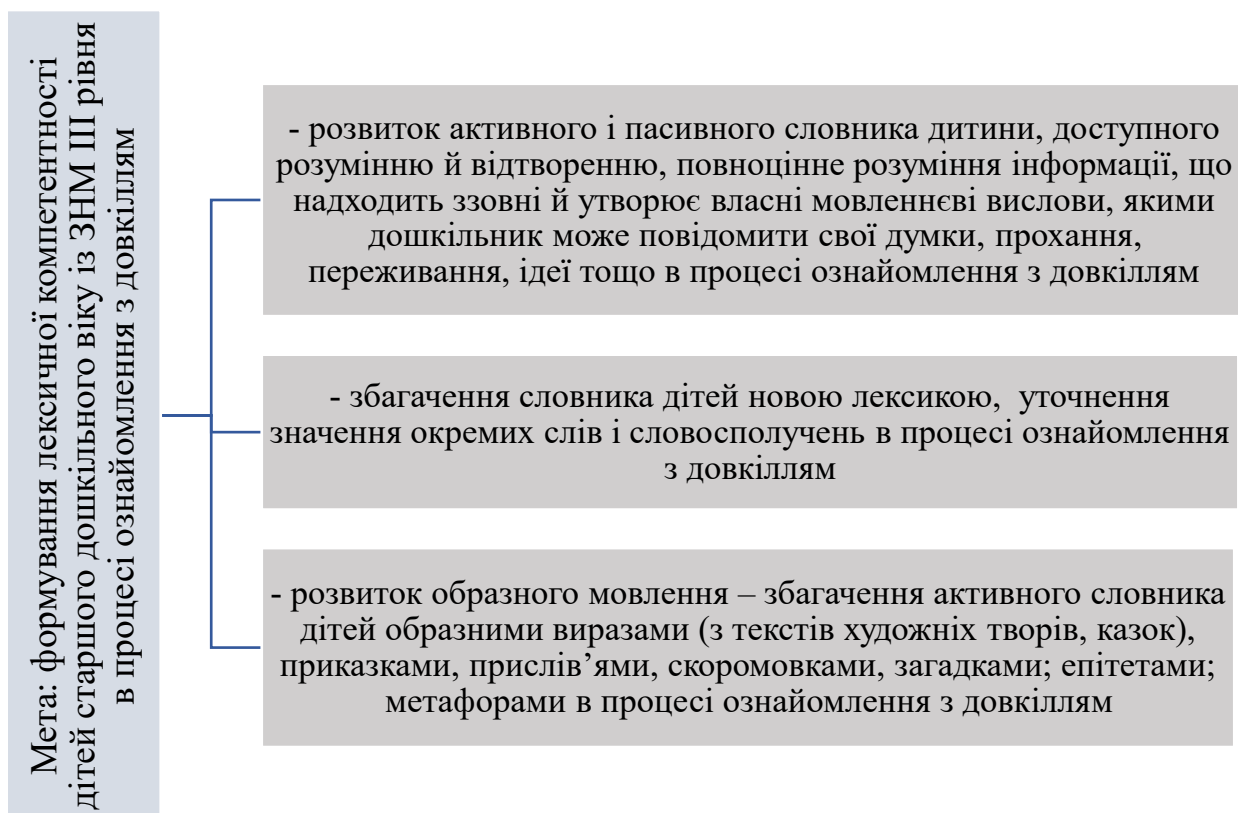

Рис. 2.1. Мета і завдання формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня в процесі ознайомлення з довкіллям

Нами розроблено низку занять, а також різних форм роботи у повсякденному житті, що сприяють формуванню лексичної компетентності старших дошкільників із ЗНМ III рівня. Їх конспекти подано в додатках.

Співпраця з батьками вихованців щодо формування лексичної сторони мовлення дошкільників.

Для реалізації останньої педагогічної умови пропонуємо такі заходи для налагодження співпраці з батьками вихованців:

1) Батьківські зустрічі, лекції та семінари. Доцільно організовувати регулярні зустрічі з батьками дошкільників, під час яких логопед і вихователь групи можуть давати поради та демонструвати ефективні методи розвитку лексичних навичок дітей. Ці форми роботи можуть стати своєрідним майданчиком для обміну іграми та ідеями між батьками, щоб створити спільноту, яка підтримує розвиток мовлення у дітей. Також на подібні зустрічі варто запрошувати фахівців у галузі мовленнєвого розвитку для проведення

лекцій та майстер-класів для батьків. Водночас батьківські зустрічі можуть стати поштовхом для створення батьківських клубів, де батьки можуть обговорювати свій досвід та успіхи з подолання порушень мовлення дітей, а також отримувати поради від фахівців.

2) Індивідуальні консультації, що забезпечують можливість для батьків зустрічатися з логопедом віч-на-віч і отримувати індивідуальні поради щодо розвитку мовлення своєї дитини, зокрема її лексичної компетентності. На таких консультаціях фахівець разом з батьками може розробити індивідуалізовані плани для кожної дитини з порушеннями мовлення та визначити домашні завдання та завдання для спільного виконання. Разом із тим під час індивідуальних консультацій можна оцінити прогрес у мовленнєвому розвитку дитини, визначити механізми для його оцінювання та обговорити його результати.

3) Пам'ятки та матеріали для батьків: доцільно створювати і розповсюджувати пам'ятки, які містять корисні поради та вправи для розвитку лексичних навичок в домашніх умовах. Означені інформаційні матеріали можна виготовити як для розміщення в батьківському куточку в ЗДО, так і для розсилки батькам за допомогою месенджерів. В сучасних умовах, вважаємо доцільним надання батькам посилань на онлайн-ресурси та додатки, які можуть бути корисними для розвитку мовлення дітей вдома.

4) Спільні проекти: можна запрошувати батьків доєднатися до спільних проектів, таких як створення власної дитячої книги чи гри, що сприяють розширенню словникового запасу в домашніх умовах. Найбільш вдалі розробки, батьки потім зможуть репрезентувати на семінарах чи лекціях.

5) Сімейні заходи в закладі дошкільної освіти. Під ними ми розуміємо спільні заходи, де батьки та діти можуть разом брати участь у тематичних іграх та вправах для розвитку мовлення. Так, можна влаштувати свята, розваги або ігрові сесії, під час яких батьки можуть спільно грати з дітьми у різноманітні ігри, що сприяють формуванню лексичної компетентності останніх.

6) Домашні завдання: необхідно надавати батькам вихованців із ЗНМ конкретні завдання для виконання вдома, спрямовані на розвиток лексичних навичок дітей. Цьому допомагають зошити з логопедичними домашніми завданнями, в яких вчитель-логопед записує конкретні вправи чи завдання, а вихователь надає батькам, в разі потреби, роз'яснення, що їх проведення в домашніх умовах. Також можна запропонувати батькам провести тематичні дні вдома, присвячені певній лексичній темі, наприклад, «День фруктів» або «День тварин», і створити відповідні вправи та ігри.

Всі означені заходи, на нашу думку, сприятимуть ефективній співпраці з батьками та сприятимуть розвитку лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ III рівня. Головне під час взаємодії з батьками створювати позитивну атмосферу та заохочувати їх брати активну участь у розвитку мовлення дітей, підтримуючи їхні зусилля та досягнення.

Таким чином, організуючи роботу з формування лексичної компетентності в дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня засобом ознайомлення з природою доцільно зважати на механізм порушення, психологічні особливості та стан сформованості мовлення дошкільників у процесі цілеспрямованої корекційно-логопедичної роботи з дітьми старшого дошкільного віку під час групових логопедичних і загальноосвітніх занять та у повсякденному житті. Разом із тим потрібно налагоджувати й підтримувати співпрацю з батьками вихованців щодо формування лексичної сторони мовлення дошкільників.

2.3. Методичні рекомендації для вчителів-логопедів та вихователів ЗДО щодо формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня засобом ознайомлення з довкіллям

Для ефективного формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня засобом ознайомлення з довкіллям пропонуємо педагогам дотримуватися таких рекомендацій:

- 1) Індивідуалізація підходів. Спробуйте індивідуалізувати підходи до кожної дитини, враховуючи її індивідуальні особливі освітні потреби та рівень мовленнєвого розвитку.
- 2) Створення мовленнєвого середовища. Забезпечте в закладі дошкільної освіти таке мовленнєве середовище, де використовувалися б ілюстрації, іграшки, реальні предмети довкілля та інші засоби для стимулювання розвитку лексичної сторони мовлення дітей із ЗНМ.
- 3) Тематичні навчальні блоки. Організуйте навчання через тематичні блоки, де кожен блок спрямований на розширення лексики дітей за конкретними темами, наприклад, «Тварини», «Одяг», «Професії».
- 4) Активне використання ігор для вивчення слів та понять. Поряд із словесними дидактичними іграми, доцільно організовувати сюжетно-рольові ігри, де діти можуть використовувати нові слова в різних ситуаціях взаємодії з однолітками.
- 5) Зважаючи на реалії сучасної дошкільної освіти в Україні використовуйте інтерактивні технології: комп'ютери, планшети та інші гаджети й застосунки для них, спрямовані для розширення, уточнення й активізацію дитячого словника.
- 6) Проводьте реальні або віртуальні екскурсії, під час яких діти можуть вивчати навколишнє середовище, називати об'єкти та розширювати свій словник.
- 7) Сприяйте творчій активності дітей. Такі види зображувальної

діяльності як малювання, ліплення та створення колажів, окрім власне художньої діяльності включають у себе мовлення. Під час неї дошкільники із ЗНМ активніше використовують набуті слова та поняття, вчать порівнювати предмети між собою і виражати це словом, його синонімом або антонімом. Надалі організуйте тематичні виставки дитячих поробок і малюнків, де діти можуть представити свої твори за допомогою засвоєної лексики.

8) Залучайте дітей до групової роботи в повсякденному житті, де вони можуть взаємодіяти, обговорювати та використовувати нові слова в процесі комунікації.

9) Поступове ускладнення завдань. Працюючи з дітьми із ЗНМ III рівня, пам'ятайте, що мовлення в них, хоч якісно і відрізняється від тих дошкільників, що мають тяжкі порушення мовлення, все ж ще не відповідає віковій нормі. Тому починайте з простих завдань і поступово ускладнюйте їх, дозволяючи дітям систематично розширювати свої навички мовлення, зокрема й словник.

10) Використовуйте якомога ширше читання художньої літератури, можливо, навіть, нетривалі, але щоденні «казкові хвилинки» для введення нових слів та розширення лексичного запасу дошкільників. Розповідайте чи читайте казки, акцентуючи увагу на словах, які можуть бути новими для дітей.

11) Розвиток асоціацій. Застосовуйте вправи на розвиток асоціативного мислення, адже вони сприяють засвоєнню нових слів. Запитуйте дітей про асоціації до конкретних слів, щоб розширювати їх асоціативне коло знань.

12) Пам'ятайте про «золоте правило дидактики» - наочність. Використовуйте ілюстрації, схеми, тематичні таблиці для візуалізації слів та понять. Це допомагає дітям легше розуміти та запам'ятовувати нову лексику.

13) Не бійтесь використовувати засоби музики і руху – логоритміку для роботи з дітьми із ЗНМ. Створюйте з ними пісні, рухайтесь під музику, пов'язуючи дії й емоції з новими словами.

14) Організуйте конкурси на найцікавіше використання слів у мовленні – хто назве найбільше квітів, що квітнуть восени, хто назве найбільше ознак зими, хто пригадає, які рухи може виконувати актор цирку тощо. Це може бути відзначено нагородами чи похвалою.

15) Проводьте регулярний аналіз та оцінювання мовленнєвого розвитку дошкільників із ЗНМ, щоб визначити прогрес кожної дитини та внести корективи до корекційно-розвивального процесу, зокрема визначаючи нові слова та можливі шляхи ознайомлення вихованців з ними й подальшого уточнення й активізування в мовленнєвій діяльності.

16) Активно залучайте батьків до процесу формування лексичної компетентності старших дошкільників із ЗНМ III рівня засобом ознайомлення з довідками, надаючи їм рекомендації та завдання для виконання вдома з дітьми. Створіть зручні канали зв'язку для обміну інформацією.

Сподіваємося, що надані рекомендації будуть помічними для вас у роботі з подолання загального недорозвитку мовлення в дошкільників загалом, і формування їхньої лексичної компетентності зокрема.

Висновки до розділу 2

На основі аналізу літератури було розроблено методика визначення стану сформованості лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня. Вона передбачає виявлення рівня лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку з III рівнем ЗНМ за такими критеріями: 1) розуміння смислових відтінків слів; 2) точність вживання слів; 3) побудова зв'язних висловлювання на основі набутої лексики; 4) правильність вживання лексем у словосполученнях шляхом змін словоформ та узгодження лексем між собою; і диференціацію отриманих результатів за високим, достатнім, середнім і низьким рівнем.

Методика складається з чотирьох серій завдань, кожна з яких оцінюється від 0 до 1 балу.

З метою формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня в процесі ознайомлення з довкіллям була розроблена система роботи. Вона містить заняття, спостереження, екскурсії-огляди, бесіди, читання художніх творів, ігри і вправи, які можна проводити з дошкільниками для формування лексичної компетентності під час ознайомлення з довкіллям.

Вважаємо, що ефективне впровадження означеної системи роботи можливе за дотримання таких педагогічних умов: 1) урахування механізму порушення, психологічних особливостей і стану сформованості мовлення дошкільників; 2) цілеспрямована корекційно-логопедична роботи з дітьми старшого дошкільного віку під час групових логопедичних і загальноосвітніх занять та у повсякденному житті; 3) співпраця з батьками вихованців щодо формування лексичної сторони мовлення дошкільників.

Також нами розроблено методичні рекомендації для вчителів-логопедів та вихователів ЗДО щодо формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня засобом ознайомлення з довкіллям.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Вивчення особливостей формування лексичної компетентності дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мови є одним з актуальних напрямів корекційної роботи з дітьми зазначеної категорії, оскільки відкриває можливості комплексного підходу до формування й розвитку їх мовлення.

Слово – є найважливішою одиницею мови, яка називає предмети, процеси, властивості, а робота над словом є однією з найважливіших у загальній системі роботи з розвитку мовлення. Невід'ємною властивістю слова як одиниці мови є його значення. Розуміння всього різноманіття значень слів розвивається у людини протягом багатьох років, тому необхідно ознайомлювати дитину з різними значеннями одного й того ж слова, щоб забезпечити семантичну точність його використання.

Уміння дитини розуміти значення слів дозволить їй усвідомлено оволодіти мовою, збагатить її мовлення, підвищить загальну культуру мовлення.

Основним завданням корекційно-педагогічної роботи є допомога дітям із загальним недорозвиненням мовлення III рівня в усуненні недоліків їхнього мовлення. Також необхідно наблизити рівень практичного володіння ними лексикою до норми, тобто навчити дітей користуватися мовою як засобом спілкування.

Формування лексичної компетентності старших дошкільників із загальним недорозвиненням мови III рівня можна зреалізувати засобом ознайомлення з довкіллям.

На основі ознайомлення дітей із предметами та явищами навколишньої дійсності відбувається збагачення словника, уточнення лексичних та граматичних значень слів. Чим ближче дитина знайомиться з предметами та явищами навколишньої дійсності, тим глибше її зацікавленість ними, і тим швидше утворюються зв'язки слів із предметами та їх ознаками. Інтерес сприяє засвоєнню нових знань та їх закріпленню через слово.

Нами була запропонована система роботи з формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня в процесі ознайомлення з довкіллям та педагогічні умови її реалізації. Вона передбачає проведення з дітьми низки форм роботи за допомогою методів навчання – проведення індивідуальних і групових занять вихователем та вчителем-логопедом, спрямованих на розширення, уточнення й активізацію словника через ознайомлення дітей із природним, предметним та соціальним довкіллям, проведення ігор і вправ, спостережень, екскурсій-оглядів, бесід, читання художньої літератури.

На нашу думку, формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня засобом ознайомлення з довкіллям буде ефективним за умови: 1) урахування механізму порушення, психологічних особливостей і стану сформованості мовлення дошкільників; 2) цілеспрямованої корекційно-логопедичної роботи з дітьми старшого дошкільного віку під час групових логопедичних і загальноосвітніх занять та у повсякденному житті; 3) співпраці з батьками вихованців щодо формування лексичної сторони мовлення дошкільників.

Для більш успішної реалізації запропонованої системи роботи відповідно до визначених умов ми розробили методичні рекомендації для вчителів-логопедів та вихователів ЗДО щодо формування лексичної компетентності дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня засобом ознайомлення з довкіллям. Сподіваємося, що вони стануть у нагоді педагогам-практикам для формування лексичної компетентності в дошкільників із ЗНМ III рівня і подолання цього порушення загалом.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні проблем подолання загального недорозвитку мовлення в дітей старшого дошкільного віку в умовах інклюзивного дистанційного навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Аніщук А. М. Інклюзивна освіта : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів спеціальності «Дошкільна освіта. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2016. 227 с.
2. Богуш А. М. Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. Одеса : Ярослав, 2004.
3. Витоки мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. Програма та методичні рекомендації / Укл. А.М. Богуш. Одеса, «Маяк», 1999.
4. Волосюк А. А. Сучасні методи корекції усного та писемного мовлення молодших школярів під час корекційно-логопедичних занять : тематичний збірник праць / Упоряд. За заг. Ред. Гузь Н. Л. Рівне : РОІППО, 2014. 56 с.
5. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників: Навч.-метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у світі». Київ: Світич, 2009. 160 с.
6. Гончаренко А. М Сучасні підходи до розвитку мовлення дітей : поради педагогам. *Дошкільне виховання*. 2004. № 7. С. 22-23.
7. Гаврилова Н.С. Порухення фонетичного боку мовлення у дітей: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ «Друк-Сервіс», 2011. 200 с.
8. Голуб Н. М. Науково-теоретичні засади досліджень писемного мовлення та його порушень. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : збірник наукових праць. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 21, С. 54-62.
9. Голуб Н. М. Труднощі формування навичок мовного аналізу та синтезу в молодших школярів з нормальним мовленнєвим розвитком та порушеннями мовлення. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19 :Корекційна педагогіка та спеціальна психологія* : збірник наукових праць. Київ : Видавництво НПУ імені М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 22. С. 41-46.

10. Дитина в дошкільні роки : комплексна освітня програма / автор. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД, 2016. 160 с.
11. Заплатна С. М. Особливості логопедичної роботи з формування складової структури слів у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні проблеми сучасної логопедії: Матеріали конференції*. Київ : РВЦ КПДЮ, 2007. С. 38-45. (Серія «Столична освіта»).
12. Завязун Т. В. Проблема розвитку структурних компонентів мовлення старших дошкільників у грі: сучасні підходи дослідження. URL: <http://www.app.sychology.org.ua/data/jm/v4/i15/6.pdf>
13. Ігнат'єва С. А. Грецьких С. А. Мовленнєвий розвиток. Старша група. Харків: Видавництво «Ранок», 2009. 144 с.
14. Ільяна В. М. Особливості образного мовлення в дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання та виховання*. 2010. №3. С. 27-31.
15. Інновації в дошкільлі. Програми, технології, проекти, ідеї, досвід: Посібник на допомогу дошкільним працівникам / Авт.-упор.: Л. В. Калуська, М. В. Отрощенко. Тернопіль : Мандрівець. 2010.
16. Карасьова К. В. Світ дитячої гри. Київ : Шкільний світ, 2010. 128 с.
17. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : НМЦВО, 2003. 320 с.
18. Логопедія. Підручник. Третє видання, перероблене та доповнене / За ред. М.К. Шеремет. – Київ : Видавничий Дім «Слово», 2014. 672 с.
19. Марченко І. С., Швалюк Т. М. Особливості складних синтаксичних конструкцій у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення. *Науковий часопис НПУ ім. М.П.Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія*. Зб. наукових праць. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2008. № 11. С. 127-132.
20. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української

мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників) : Навчальний посібник для студентів вищих педагогічних навчальних закладів. Спеціальність: Корекційна освіта (логопедія). Київ, Видавничий Дім «Слово», 2010. 288 с.

21. Молошна І. А., Ласточкіна О. В. Особливості розвитку лексико-граматичної сторони мовлення із загальним недорозвитком мовлення. *Сучасні проблеми логопедії та реабілітації*: матеріали V Всеукраїнської заочної науково-практичної конференції (5 квітня 2016 року, м. Суми). Суми : ФОП Цьома С. П., 2016. С. 119–123.

22. Кляп М. І. Окремі аспекти мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення. Scientific Journal «Virtus», Issue №20, Part I, January, 2018. P. 132-135

23. Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль : Мандрівець. 2010.

24. Поніманська Т. І. Дошкільна педагогіка. Київ : Академвидав, 2008, 564 с.

25. Рібцун Ю. В. Звукові намистинки. Формування мовленнєвої полікомпетентності дошкільників : навч.-метод.посіб. Тернопіль: Мандрівець, 2015. 200 с.

26. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно -методичний комплекс / Ю.В. Рібцун.- Київ : Освіта України, 2011. – 292 с.

27. Рібцун Ю. В. Сходінками правильного мовлення : навч. -метод. посіб. /Юлія Рібцун.- Тернопіль : Мандрівець, 2017. – 240 с.

28. Рібцун Ю. В., Брушневська І.М., Комунікативний компонент мовленнєвої діяльності у дітей: діагностичний комплекс: навч. -метод. посіб. Для роботи з дітьми із порушеннями мовлення.-Запоріжжя : ТОВ «ЛІПС» ЛТД.2020.-144 с.

29. Савченко М.А. Методика виправлення вад вимови у дітей. 2-ге вид., доп. Київ: Освіта, 1992. 176 с

30. Смирнова Л.М. Логопедія в дитячому саду. Заняття з дітьми з загальним

недорозвитком мовлення. Київ, 2004.

31. Соботович Є. Ф., Трофименко Л. І. Особливості засвоєння дітьми із НЗНМ узагальненого лексичного значення слова та його понятійної співвіднесеності. *Дефектологія*. 2000. №1. С. 16-19.

32. Соботович Є. Ф. Концепція стандарту спеціальної освіти дітей дошкільного віку з порушеннями мовленнєвого розвитку. *Дефектологія*. 2002. №1. С.2-7.

33. Соботович Є. Ф. Порушення мовного розвитку та шляхи їх корекції: Навчально-методичний посібник. Київ: ІСДО, 1995. 204 с.

34. Соботович Є. Ф. Критерії оцінювання мовленнєвого розвитку дитини (у його лексичній ланці) на різних вікових етапах. Нормативні показники мовленнєвого розвитку (у його граматичній ланці) дитини дошкільного віку. *Дефектологія*. 2003. №2. С. 2-11.

35. Соботович Є. Ф. Нормативні показники мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Дефектологія*. 2002. №3. С. 2-4.

36. Соботович Є. Ф. Зміст та особливості роботи щодо формування семантичної структури слова у дітей з вадами розвитку. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі*: Наук.-метод. зб. / За ред. Бондаря В. І., Луцько К. В. Київ: Інститут дефектології АПН України, 2000. Вип. 1. С. 155-158.

37. Соботович Є. Ф. Психолінгвістична періодизація мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку. *Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць*: Вип. 1. Київ: Актуальна освіта, 2004. С. 7-35.

38. Соботович Є. Ф. Формування семантичної структури слова у дітей з вадами мовленнєвого розвитку. *Теорія і практика сучасної логопедії: збірник наукових праць*: Вип. 2. Київ: Актуальна освіта, 2005. С. 3-17.

39. Трофименко Л. І. Дослідження узагальнюючої функції мовлення у дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвитком мовлення. *Дидактичні та соціально-психологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі*: наук.-метод. зб. / За ред. Бондаря В. І., Луцько К. В. Київ: Інститут дефектології

АПН України, 2000. Вип. 1. С. 168-172

40. Трофименко Л. І. Шляхи подолання загального недорозвитку мовлення у дітей дошкільного віку: монографія. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 104 с.

41. Трофименко Л.І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. Київ, 2013. 108 с.

42. Тарасун В. В. Основи теорії і практики логодідактики : підручник для вищих навчальних закладів. Київ : Каравела, 2017. 316 с.

43. Тарасун В. В. Логодідактика: навч. посіб. 2-е вид. Київ: Слово, 2011. 388 с.

44. Тенцер Л. В. Психолінгвістичні механізми виникнення різних форм дисграфії у дітей молодшого шкільного віку. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та психологія* : збірник наукових праць. Київ : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип.26. С. 221–227.

45. Євдакова А. А. Формування лексичної компетентності в дітей із загальним недорозвитком мовлення / А. А. Євдакова // *Таврійський вісник освіти.* - 2014. - № 4. - С. 64-69. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tvo_2014_4_14.

46. Шеремет М.К., Мартиненко. І.В. Хрестоматія з логопедії. Навчальний посібник. Київ: КНТ, 2006. 360 с.

47. Шеремет М. К. Становлення особистості дитини в умовах сучасного розвитку суспільства: соціально-педагогічний, психологічний, корекційний і медичний аспекти. *Матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції*. Полтава, 2019. С. 43–48.

48. Яковенко А. О. Корекційно-логопедична програма з формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку до школи. *Витоки педагогічної майстерності* : збірник наукових праць. 2017. Вип. 20. С. 251–256.

49. Яковенко Анна Олександрівна. Формування мовленнєвої готовності

старших дошкільників з логопатологією до інтегрованого навчання : автореф.
дис. ... канд. Пед. Наук. Київ, 2018. 19 с.

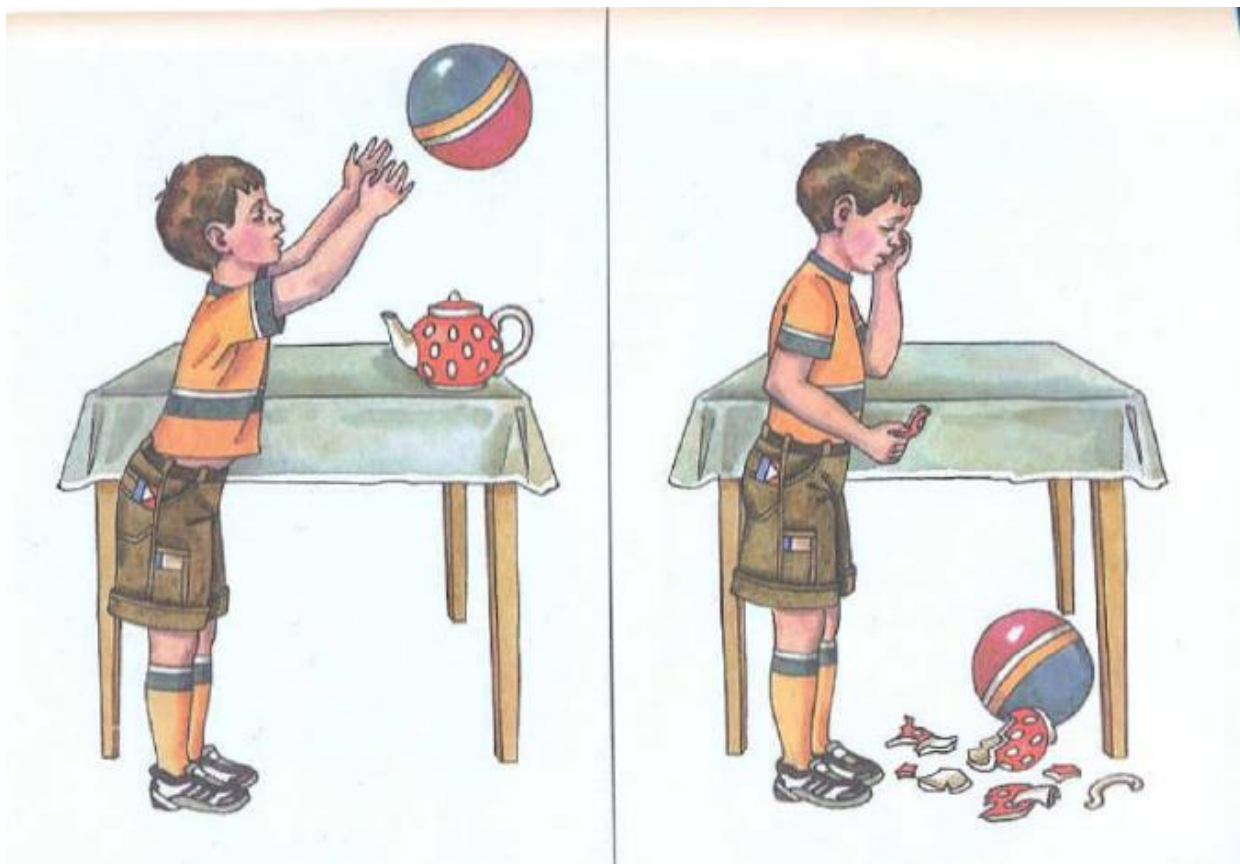
ДОДАТКИ

Додаток А

Додаток А.1

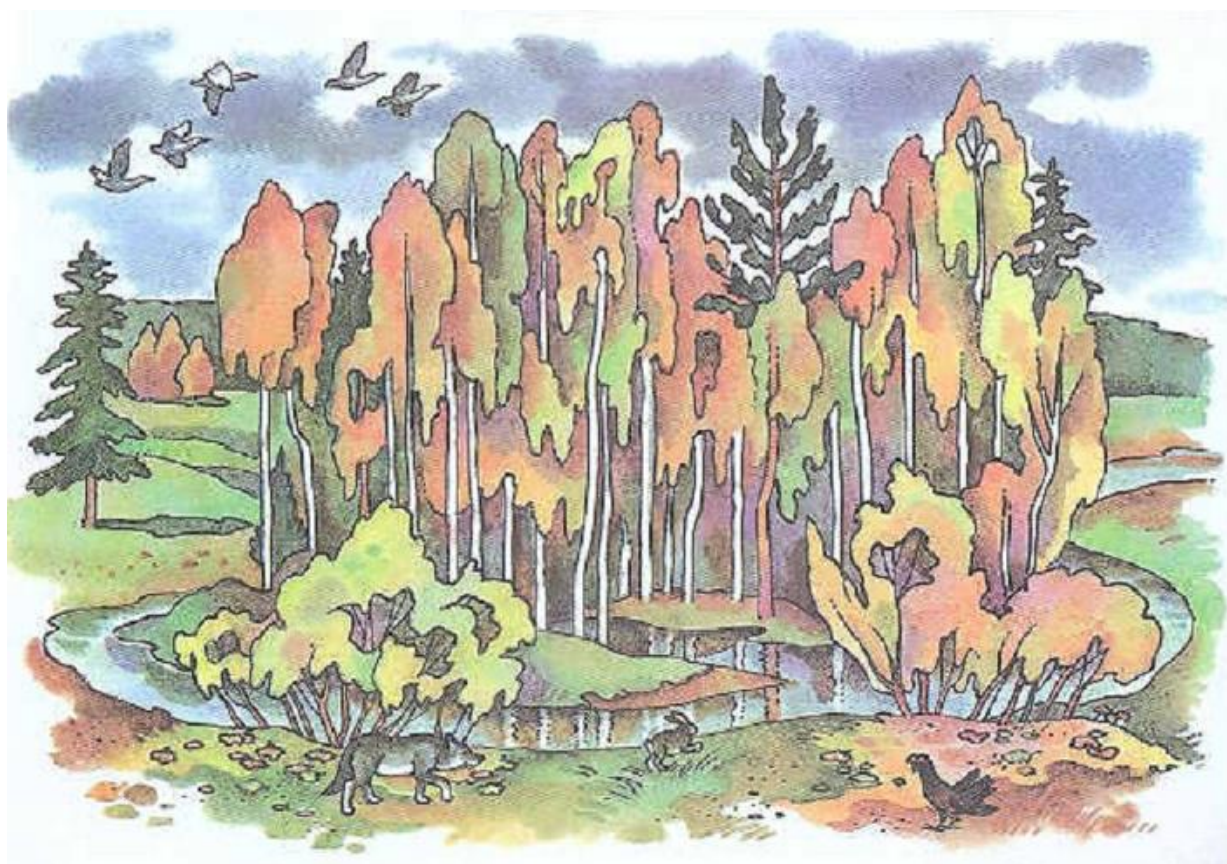
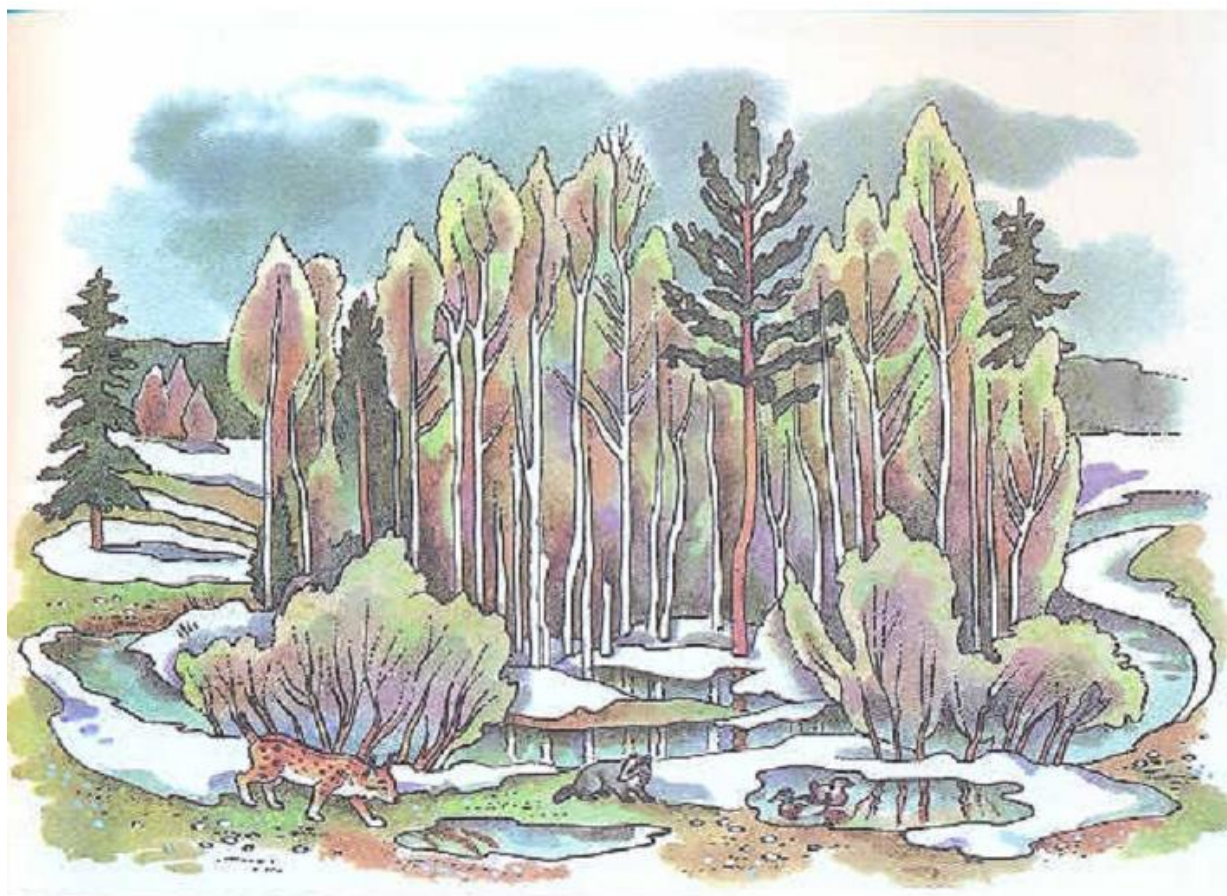
Ілюстративний матеріал до діагностичних методик

«Склади розповідь за картинкою»

«Назви»

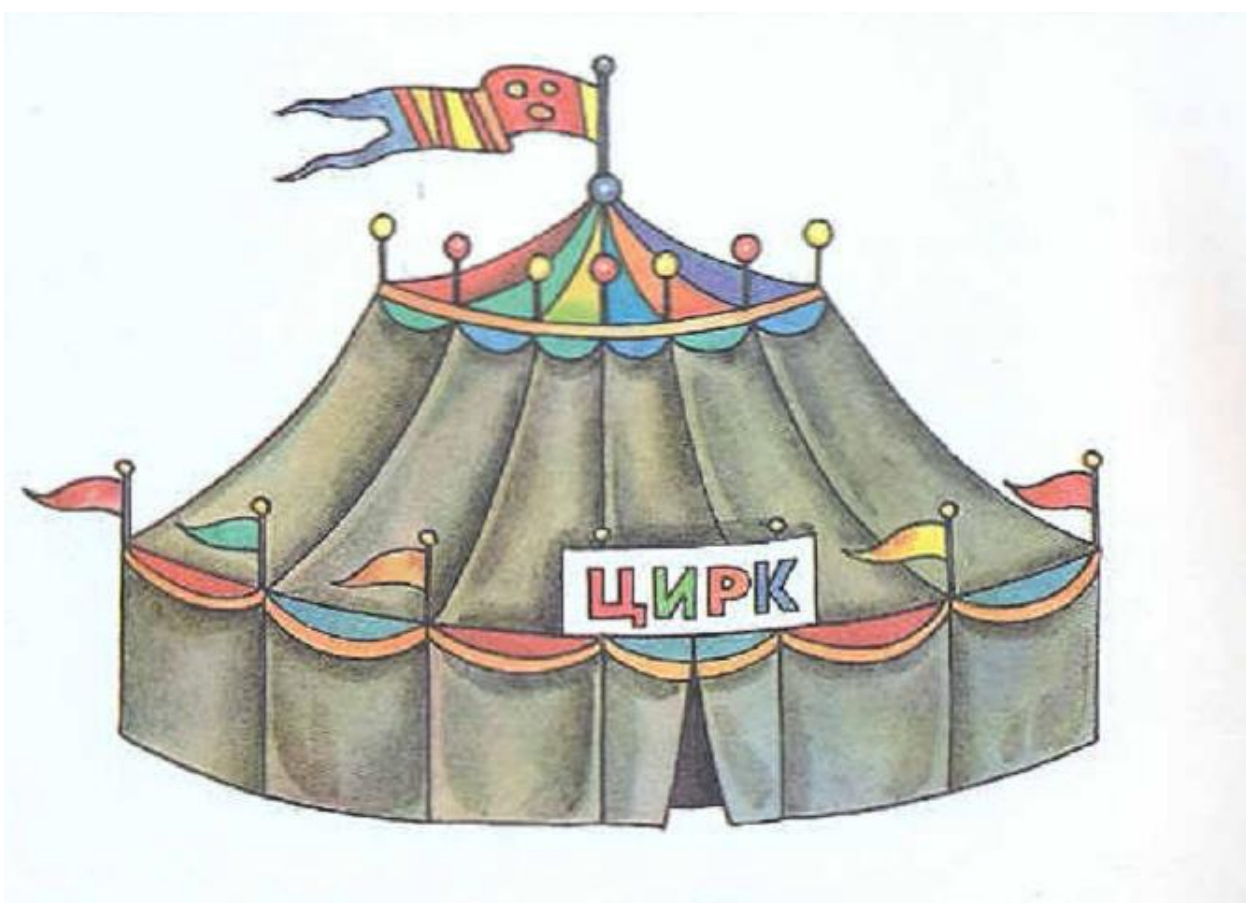
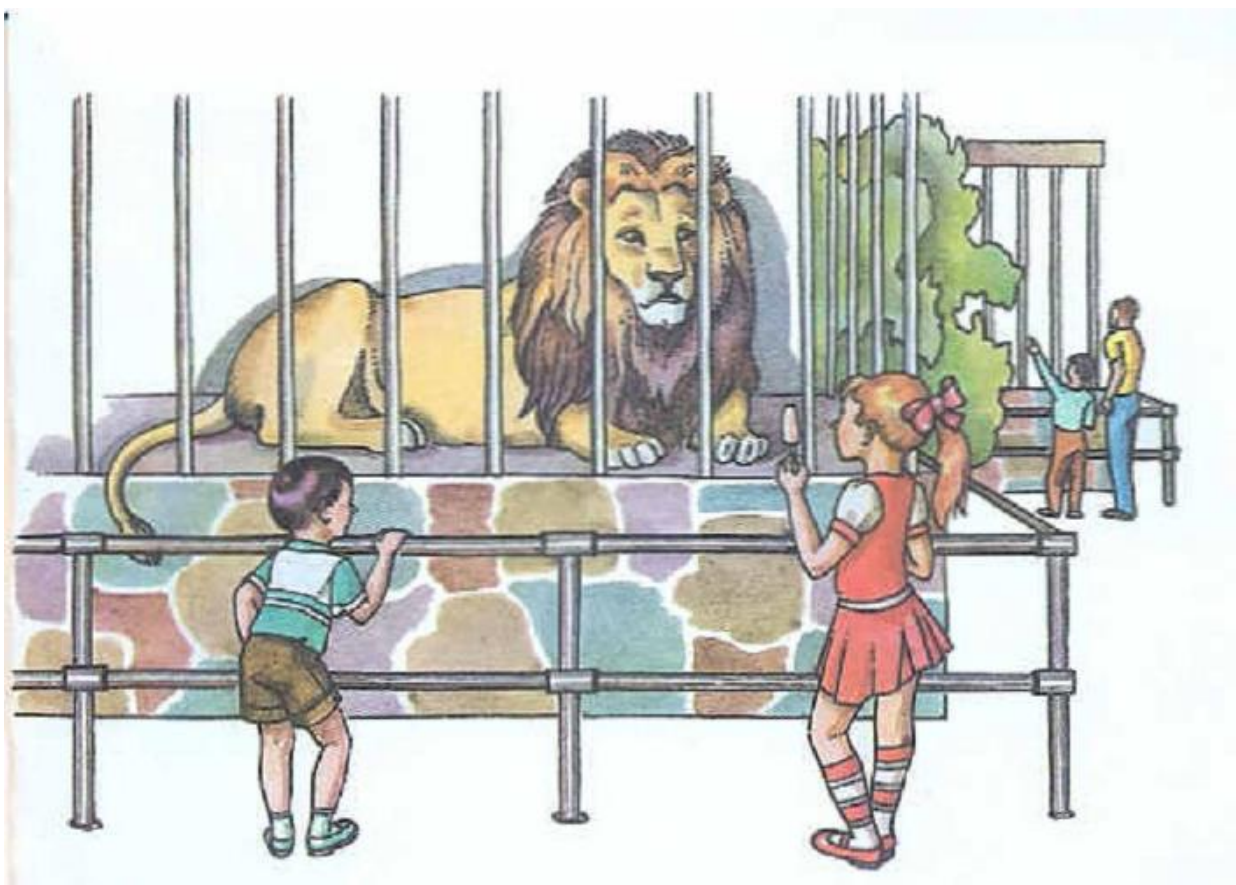

Схема протоколу обстеження розвитку лексичної компетентності в дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ ІІІ рівня

СЕРІЯ 1

1. «Знайди відмінності у словах»

Брат — братик _____

Мама — матуся _____

Будинок — будиночок _____

Заєць — зайчик — зайчисько _____

2. «Поясни дії»

Писати — підписати — записати — переписати _____

Бігти — підбігти — забігти — вибігти _____

Сміятися — засміятися — висміяти _____

Грати — виграти — програти _____

Йшов — відійшов — увійшов — вийшов _____

3. «Добери слово»

Розумний _____

Старий _____

Боязкий _____

Слабкий _____

4. «Поясни»

Зла зима _____

Золоті руки _____

Золоте волосся _____

Колючий вітер _____

Легкий вітерець _____

СЕРІЯ 2

1. «Вгадай, що це?».

Його б'ють, а він не плаче,

Тільки вище, вище скаче. (М'яч) _____

То холодним, то гарячим

Вдома кожен мене бачив,

І співаю я від жару

І пускаю з носа пару. (Чайник) _____

Покотився в наш садок.

Має сотню голочок. (Їжачок) _____

Росте вона вниз головою,
Не влітку росте, а зимою.

Як сонце її припече —

Заплаче вона й потече. (Бурулька) _____

2. «Хто, що робить?»

Перукар (що робить?) _____

Водій (що робить?) _____

Художник (що робить?) _____

Кравчиня (що робить?) _____

Продавець (що робить?) _____

Листоноша (що робить?) _____

Льотчик (що робить?) _____

Кухар (що робить?) _____

Хокеїст (що робить?) _____

Бібліотекар (що робить?) _____

3. «Добери слово»

Великий _____

Сміливий _____

Таємниця _____

4. «Скажи навпаки»

заходить - _____

залітає - _____

закриває - _____

припливає - _____

збирає - _____

приклеює - _____

5. «Добери ряд слів»

Хлопчик _____

Собака _____

Кішка _____

Курка _____

Літак _____

Струмок _____

Листочок _____

СЕРІЯ 3

1. «Розкажи казку»

2. «Перекажи»

3. «Склади розповідь за картинкою»

СЕРІЯ 4

1. «Хованки»

З

Між

Біля

Із-за

З-під

2. «Порахуй»

3. «Назви правильно».

Шити

Співати

Танцювати

Малювати

Летіти

4. «Назви»

Що ти бачиш?

Яка це пора року?

Що підказало тобі таку відповідь?

Чого багато у лісі взимку?

Влітку?

Навесні?

Восени?

Яких тварин ти бачиш в лісі?

Звідки восени падає листя?

Де знаходяться діти?

Кого ти бачив у зоопарку?

Яких тварин ти бачив у цирку?

Хто виступає в цирку?

Чим ти дивишся циркову виставу?

Чим ти слухаєш?

Висновок:

Рекомендації:

Вправи та ігри для розвитку лексичної компетентності старших дошкільників із ЗНМ III рівня

Вправа 1. Педагог: “Ось два м’ячі: один великий, інший маленький. Покажи, де великий м’яч, а де маленький.

Ось два будинки: один високий, інший низький. Покажи, де високий будинок, а де низький”.

Потім педагог просить дитину назвати, які це предмети.

Вправа 2. Відповісти на запитання педагога за картинкою. Наприклад. – Що товсте, а що тонке? (Олівець товстий, а голка тонка).

– Що широкіше, а що вузьке? (Рушник широкий, а бант вузький).

– Хто сміється, а хто плаче? (Хлопчик сміється, а дівчинка плаче).

– Коли темно, а коли світло? (Уночі темно, а вдень світло).

За необхідності спочатку діти називають зображені предмети (Що це? – Це олівець, це голка).

Вправа 3. “Докажи слівце” (з використанням малюнків).

– Дівчинка чиста, а хлопчик...(брудний).

– Торт солодкий, а лимон...(кислий). – Дерево високе, а кущ...(низький).

– Вдень світло, а вночі...(темно).

Вправа 4. На картинках порівняти: – дорогу і стежку (дорога широка, а стежка вузька);

– подушку і стіл (подушка м’яка, а стіл твердий);

– дерево і кущ (дерево високе, а кущ низький);

– літо і зиму (влітку тепло, а взимку холодно).

Вправа 5. Гра “Що ми будемо робити?” Діти вибирають картинки, на яких зображені предмети, необхідні для названої педагогом дії:

– різати – пиляти (хліб, дрова);

- мити – прати (вікно, речі);
- підмітати – чистити (віник, взуттєва щітка);
- сапати – копати (сапка, лопата).

Варіант гри “Чим ми будемо робити?”

- шити – в’язати (голка, спиці);
- різати – пиляти (ніж, пила).

Вправа 6. Діти пояснюють значення слова свіжий у сполученні з іншими словами, у реченні (можна з опорою на наочність).

- Тато одягнув свіжу сорочку.
- Мама принесла свіжу рибу.
- На вулиці свіжий вітер.
- У вазі стоять свіжі квіти.
- Бабуся налила в тарілку свіжий суп.

Вправа 7. Пригадати і назвати: “Що буває свіже, що це означає?”

Вправа 8. Яким словом можна замінити зазначені слова в словосполученнях?:

- Іде сніг (падає, летить, кружляє).
- Іде людина (ногами ходить).
- Грає з лялькою (катає, одягає, годує).
- Свіжий хліб (гарячий, запашний, м’який).
- Свіжа сорочка (чиста, випрана).
- Свіжа риба (жива).

Вправа 9. Закріплення значень слова свіжий. Відповісти на запитання, дібрати потрібне слово.

- Рибу тільки що піймали, вона ще жива. Яка це риба? (свіжа).
 - Сорочку тільки що випрали і попросували. Яка це сорочка? (свіжа).
 - Суп тільки що зварили, він смачний і гарячий. Який це суп? (свіжий).
 - Повітря чисте, прохолодне, ним приємно дихати. Яке це повітря? (свіже).
- Таким чином, дитина розуміє, що одне і те саме слово може позначати різні явища, а різними словами можна назвати однакову якість, явище.

Вправа 10. “Хто більше пригадає слів?”

Дібрати якнайбільше слів з опорою на картинки і питання педагога:

- Яке сонце? (жовте, кругле, велике).
- Яка трава? (зелена, висока, низька, м’яка).
- Який помідор? (круглий, червоний, великий, солодкий, м’який).

Вправа 11. “Який предмет?”

За допомогою предметів і малюнків дібрати слова за зразком: “Стіл дерев’яний”

- М’яч... (гумовий).
- Ваза... (скляна).
- Комір... (хутряний).
- Ніж...(залізний).
- Кораблик...(паперовий).

Вправа 12. Гра “Відгадай”.

Відгадати, чий це предмет. За малюнками відповісти: “Чий? Чия? Чії? Чиє?”.

Діти відповідають словосполученням.

- Чия це сумка? – Сумка мамина.
- Чиє це пальто? – Пальто хлопчика.
- Чії це лапи? – Лапи собачі.
- Чий це хвіст? – Хвіст мишачий.

Вправа 13. Гра “Я починаю, а ти продовжуєш”:

– Тарілка, чашка... (посуд) (узагальнювальне слово називає та дитина, яка знає).

- Велосипед, автобус...(транспорт).
- Пальто, светр...(одяг).
- Червоний, зелений...
- Йде, сидить...

Гра "Скажи одним словом".

Мета: Вміти визначати предмети, що входять у поняття "овочі",

"фрукти", "посуд", "іграшки", "одяг"; називати їх одним словом.

Словник: овочі, фрукти, посуд, іграшки, одяг.

Хід гри: Вихователь заготовляє багато (30-40) різних картинок, на яких зображено різноманітні речі. Змішавши ці картинки, пропонує дітям по черзі виходити і вибирати картинки, що зображують: посуд, одяг, фрукти, овочі, іграшки. Після того, як дитина вийшла і відібрала картинки, що зображують посуд, вихователь може викликати іншу дитину, щоб вона перевірила, чи правильно відібрав товариш ті картинки, на яких зображено посуд. Коли такі картинки залишилися, вихователь пропонує дитині додати їх до раніше відібраних, а коли що-небудь відібрано неправильно - пропонує вилучити їх. Діти відбирають і класифікують за групами окремі предмети.

*Бесіди для розвитку лексичної компетентності старших
дошкільників із ЗНМ III рівня*

Тема: "Одяг і взуття"

Програмний зміст: систематизувати знання дітей про одяг (зимовий, осінній, літній) і взуття: його виготовлення, призначення, матеріал. Учити брати участь у бесіді. Виховувати акуратність, повагу до батьків, до праці кравців.

Словник: одяг, взуття, швець, швачка.

Хід бесіди

Відгадування дітьми загадок: "Лежить свинка, в неї поколена спинка" (Наперсток). "Два кінці, два кільця, а посередині цвях" (Ножиці).

З якої матерії шиють літні плаття? Сорочки? Зимові сукні? Пальта? Розглядання альбому, виготовленого вихователем, «Із чого шиють одяг". Розповідь вихователя. Розглядання картини "Швачка" (автори Л.І.Мусякина, В.Г.Червякова. "Ким бути?"). Запитання: що зображено на картині? Де відбувається дія? Що роблять швачки? Чим вони шиють? Що ще ви бачите на картині? Розповідь вихователя. Бесіда за запитаннями про взуття: яке ви знаєте взуття? Із чого шиють взуття? Хто шиє взуття? Де його ремонтують? Як потрібно доглядати за взуттям? Дидактична гра з картинками "Хто виготовив нам одяг і взуття?"

Бесіда порівняльного характеру
за картинами "В аеропорту", "На залізниці"

Мета : уточнення знань дітей про повітряний та водний транспорт, професії людей, які працюють на повітряному та залізничному транспорті. Узагальнити знання про транспорт (наземний, водний, повітряний; пасажирський, вантажний, спеціальний). Виховувати сміливість, повагу до працівників транспорту.

Словник: наземний, підземний, вантаж, трап, аеропорт.

Матеріал: картини "В аеропорту" та "На залізниці" (В.Д.Бойко, Г.Г.Головань, Л.В.Остапович. Предметні картинки з альбому Л.В.Артемової "Професії твоїх батьків" / №66, 69, 77, 80, 81, 121, 123).

Хід роботи

Розглядання картини "В аеропорту".

Запитання: Що зображено на картині? Що відбувається в аеропорту? Хто стоїть біля трапа? Що вона робить? На чому підвезли багаж? Чим піднімають багаж? Хто готує літак до вильоту? Як називають цей транспорт?

Розглядання картини "На залізниці". Запитання: Як називають цей транспорт? Що зображено на цій картині? Як називають людину, яка стоїть біля вагона? А як називають людину, яка стоїть біля трапа літака? Як називають людей, які летять у літаках і їдуть у потягах? Хто веде потяг, а хто літак?

Тема: "Транспорт"

Програмний зміст: вчити правильно поводитись у транспорті, на вулиці. Розвивати вміння узагальнювати, доходити висновків. Ознайомити з різними видами транспорту, з професіями людей, які працюють на транспорті. Виховувати інтерес до техніки.

Словник: потяг, солярка, транспорт, наземний, штурман, стюардеса, пасажери, капітан, дирижабль. Матеріал: картинка про місто, транспорт.

Хід заняття.

Вихователь пропонує дітям назвати одним словом машину, тролейбус, літак, корабель, (транспорт). Розповідь вихователя про види транспорту. Розгляд картини, де зображено місто і всі види транспорту. Запитання: діти, що зображено на картині? Як ви думаєте, на чому можна доїхати з одного кінця міста в інший? (машині, тролейбусі, автобусі). А на чому можна доїхати з одного міс-та в інше? (електричкою, потягом, автобусом, літаком). Машини, тролейбуси, потяги їдуть по землі, тому цей вид транспорту називають наземним транспортом.

— Діти, погляньте на картинку. Що летить у повітрі? Літаки, гелікоптери

належать до повітряного транспорту, бо вони пересуваються у повітрі.

— У місті є річка. Що ви бачите на річці? По воді можуть плавати кораблі, човни, баржі, танкери. Транспорт, який пересувається по воді, називають водним транспортом. Отже, є такі види транспорту: наземний, повітряний, водний. Розповідь вихователя про професії людей, які працюють на транспорті: "Професії багатьох людей пов'язані з транспортом. Це водії, льотчики, машиністи, штурмани, кондуктори, стюардеси, провідниці. Ті люди, які їдуть у транспорті, - пасажери. Працівники транспорту дбають про те, щоб пасажерам у дорозі було зручно. Вихователь пропонує дітям пограти у гру "Конструктор". — Діти, на столі у вас лежать конверти. Ви будете клеїти частинки листівки і визначати, яким транспортом подорожувати. Виграє той ряд, на якому швидше виконають завдання.

Потім вихователь пропонує дітям наступну гру "Подорож".

— Діти відправляються у подорож до Києва. Київ - це столиця України. Погляньте на листівки, які ви склеїли. Хтось із вас поїде автомобілем, інші - потягом, літаком, чи пароплавом. На дошці малюнки із зображенням гаража, аеропорту, морського вокзалу. Той, хто відправиться наземним транспортом, підходить до малюнка із зображенням гаража; хто - повітряним - аеропорту; хто - водним - морського вокзалу. Швидше відправиться у подорож та група дітей, яка першою знайде свій вид транспорту. Діти виконують завдання "Вибери транспорт": необхідно відповідно до професії знайти вид транспорту, на якому працює представник цієї професії. Наступне завдання "Плутанина": діти мають допомогти Незнайці розкласти картки із зображенням видів транспорту (самоскид, трактор, човен, автобус, судно, крига, лом, трамвай, яхта, катер, літак, вертоліт, дирижабль) за відповідними групами. Дітям пропонують ситуативні запитання та завдання:.

— Ти з бабусею зайшов у тролейбус. Вільне місце тільки одне. Як ти себе будеш поводити?

— Ти з товаришем голосно розмовляєш в автобусі. Вам зробили зауваження. Що відповіси? — Ти вийшов із тролейбуса. Як ти його обійдеш?

— Ти вийшов із автобуса. Як ти його обійдеш? — Ти з мамою сидиш у тролейбусі. На зупинці зайшов дідусь. Як ти вчиниш? Маленький хлопчик їв цукерку і кинув папірець під ноги пасажирам. Як він вчинив? Петрик першим забіг в автобус і зайняв місце для своєї сестри та її подруги. Як до Петрика поставилися дорослі? У чому він був неправий? Вихователь підводить підсумок, допомагає дітям сформулювати правила поведінки у транспорті: у транспорті не можна голосно розмовляти, висовуватись у вікно, заважати пасажирам при вході, виході. Потрібно поступатися місцем пасажирам похилого віку, меншим за себе, вживати ввічливі слова.

***Читання художньої літератури для розвитку лексичної
компетентності старших дошкільників із ЗНМ III рівня***

Читання з книжки Б.Житкова "Що я бачив",

"Як я їздив у метро".

Програмний зміст. Уточнити уявлення дітей про підземну залізницю - метро. Учити правильно оцінювати поведінку хлопчика. Виховувати допитливість, естетичні почуття.

Словник: метро, допитливий, платформа, вагони, сходишки.

Хід заняття

Розгляд картини "У метро". Запитання: Що зображено на картині? Як називається підземна залізниця? Як можна потрапити до підземної станції? Де чекають електропотяг? Коли можна увійти у вагон? Розповідь вихователя. Читання оповідання "Як я їздив у метро".

Запитання: Як потрапив хлопчик до підземної залізниці? Що вони з мамою побачили на платформі? Як Альоша розповів про підземний електропотяг? Читання уривків з вірша М.Познанської "Що я знаю про метро".

Читання оповідання Т.Коломієць "Хліб".

Мета: познайомити дітей з процесом вирощування та випікання хліба (зерно сіють, колоски збирають, молотять, мелють, з борошна печуть хліб). Виховувати бережливе ставлення до хліба.

Словник: борошно, рілля, золотава, роботящі, пахучий, позолота. Переносне значення виразів та слів: золотава шкоринка, золоте зерно, золотий колосок, золочена стеблинка, золоте проміння, срібна роса, золоті руки. Матеріал: колоски, зерно, паляниця хліба, картина Т.Яблонської "Хліб".

Хід роботи

Загадка про хліб. Діти розглядають колоски, зерно, хліб, картину. Бесіда про те, звідки хліб береться. Читання оповідання.

Бесіда за змістом оповідання: Якими словами говориться в оповіданні

про хліб? А яка ж шкоринка в нього? (Пояснення виразу "золотава шкоринка"). Як вирощували хліб? Якими словами сказано про руки хліборобів? Як виготовили хліб? (Пояснення виразу "Золоті роботящі руки"). З чим порівнюють хліб? Що "промовляє" хліб до дітей? Запам'ятайте, діти, ці слова: "Любіть хліб, шануйте його, їжте та здоровими будьте".

***Спостереження для розвитку лексичної компетентності старших
дошкільників із ЗНМ III рівня***

Спостереження за новою рибкою в акваріумі.

Мета: закріпити та розширити уявлення дітей про зовнішній вигляд риби: у риби є хвіст і плавці; вона рухає ними, коли плаває. Звернути увагу на форму тіла риби, чим воно вкрите (лускою). Луска буває різного забарвлення. Риба живе у воді. За рибкою потрібно доглядати - годувати, міняти в акваріумі воду. Розвивати спостережливість. Виховувати бажання доглядати за рибами. Словник: акваріум, плавці, хвіст, луска, плаває, годувати.

Хід роботи

На столі стоїть акваріум з рибами.

Запитання: Що це? Хто живе в акваріумі? Що ще є в акваріумі? Які риби в акваріумі? Що вони роблять? Повідомлення дітям, що в акваріумі живе нова риба і сьогодні діти ознайомляться з нею.

Пропоную дітям розглянути рибу: Чим вкрита риба? Якого кольору в неї луска? Чим рухає риба, коли пливе? Що ще є у неї? Чим годують рибок? Пропонує дітям погодувати рибку. Розповідь про акваріум та рибу. Після спостереження проводиться рухлива гра "Рибалки і риби".

" Спостереження за працею лікаря.

Програмний зміст. Ознайомити дітей з працею лікаря: оглядає дітей, робить щеплення, піклується, щоб усі діти були здорові. Виховувати інтерес і повагу до праці лікаря.

Словник: лікар, медична сестра, щеплення, пігулки, лікує, оглядає.

Хід спостереження

Запитання: Куди ми з вами прийшли? Хто тут працює? Як звати лікаря? Що він робить? Для чого оглядає дітей? Що ще робить лікар? Для чого дітям роблять щеплення, дають пігулки? Розповідь лікарі : - У дошкільному закладі

багато дітей, і я піклуюсь про те, щоб вони не хворіли, росли здоровими й міцними. Коли в когось із дітей заболить живіт чи горло, я повинна цю дитину оглянути. Може, в когось з вас болить горло? (Лікар оглядає горло в дитини). Відкрий рот, я подивлюсь, чи не червоне горло, чи не застудився ти? Ні, в тебе горло не болить. А в тебе? О! У тебе горло червоне. Треба зміряти температуру (Садовить дитину на стілець, ставить їй градусник так, щоб це бачили всі діти). Посидь трохи. Притисни градусник рукою, щоб він не впав. Подивіться, яка в мене хороша трубка. Цією трубкою я вислуховую дітей. Якщо дитина хвора, то мені в трубку чути, що в грудях у неї хрипи. Хто з вас кашляє? Зараз я тебе послухаю, зніми сорочку (слухає груди, потім спину). А тепер подивимось, яка в тебе температура (лікар виймає градусник, дивиться на нього). Ні, температура нормальна. У мене є ліки від усіх хвороб. Вони зберігаються у цій скляній шафі. Тут є пігулки. Якщо дитина захворіє, я повідомляю мамі, і вона забирає її додому. Я кажу мамі, щоб вона вдома поклала дитину в ліжку і давала пігулки, мікстуру, а також тепле молоко і чай. Якщо дитина слухається маму і лікаря, п'є ліки і лежить у ліжку, вона швидко видужує і знову приходить у дошкільний заклад. У цій шафі є йод. Може, в когось з вас порізаний палець? Давайте його полікуємо. Спочатку помажемо палець йодом (показує), це не боляче, потім прикладемо до нього вату і забинтуємо. Тоді палець швидко загоїться. Діти, а ви не боїтеся, не плачете, коли вас вихователь веде до моєї кімнати? Мене не треба боятись, я люблю дітей і хочу, щоб ви ніколи не хворіли. Вихователь: Тепер ви знаєте, як працює лікар, як лікує хворих. Розкажіть, як ви лікуватимете своїх ляльок, якщо вони захворіють (викликає бажаних). Якщо діти не все сказали, про що сьогодні дізналися, вихователь ставить їм запитання: Що ти робитимеш, коли в ляльки заболить горло? А що ти зробиш, коли лялька кашлятиме? А якщо лялька поріже палець, що робить лікар? (Змастить йодом). Ви все знаєте й вмiєте лікувати. Тоді підемо лікувати наших ляльок.

*Заняття для розвитку лексичної компетентності старших
дошкільників із ЗНМ III рівня*

Тематичне заняття з теми "Вінок — український символ".

Мета: ознайомити дітей з вінком - народним символом України, символічним значенням квітів та стрічок. Виховувати національну гордість за історичне минуле українського народу.

Словник: вінок, сорочка, плахта, корсет, фартух, пояс, свитка, чобітки, безсмертник, деревій.

Хід заняття

Сидить бабуса біля хати і вишиває рушник. Заходять діти.

Добрий день, ярики — дошколарики. Сідайте, дітки. Ось у мене є чудова скриня. Вона відчиняється тоді, коли ви правильно назвете предмети українського одягу. Діти відповідають (сорочка, плахта, корсет, фартух, пояс, свитка, чобітки).

— Правильно. А ну, скриня, відчиняйся (Із скрині бабуса дістає вінок)

Вінок — це традиційний *український* головний убір. Це символ слави, перемоги, святості, щастя, успіху, могутності, миру, сонця, влади; цнотливості, молодості, дівочтва. — Вінок оберігає людину, він лікар для тіла. Надягали його в Україні дівчатка тільки у свята. Усі квіти у вінку мають своє значення. В українському вінку головні квіти - безсмертник і деревій, а всього 12 квіточок і рослин віночку. Щоб квіти зберігали свій колір, їх намочували в соку рослин. Бабуса дістає зі скрині вінок із барвінку: Хрещатий барвінок - зелена земля, ця квітка блакитна - символ життя. — А ще я вам розповім казку про трьох сестер, які славилися своєю красою та добротою, а ще вміли добре лікувати людей. Бабуса розповідає дітям легенду про мальву, півонію та розу. Діти танцюють танок із віночками. Бабуса пропонує дітям розглянути квіти, що у віночку: — Та погляньте, який гарний! Скільки на ньому стрічок! Віночку, усміхнись і дітям покажись! Стрічка на віночку для того, щоб ховати волосся від поганих очей. Кожна стрічка, як і квітка, має своє значення: малинова

стрічка дарує людям здоров'я; коричнева - символ землі, дарунки матінки-землі; жовта - це усмішка сонця, колосочок з поля; світло зелена - життя; синя - вода, небо; фіалкова - світанок або довір'я; рожева - символ достатку, врожаю; червона - символ любові, а ще пролита кров наших дідів на рідній землі; червона і біла - то печаль і пам'ять.

Прислів'я про вінок: "Гарний вінок - краса дівчини"; "У віночку калина - добра і гарна дівчина"; "Хто вміє віночок плести, той вміє життя любити"; "Який віночок, такий і голосочок"; "Як віночок сплели, танцювати почали".

Заняття з теми «Житло»

Мета: збагачувати уявлення дітей про устрій людського житла, предмети домашнього вжитку, про існування різних видів домівок. Розширювати знання про допоміжні прилади та пристрої, їх безпечне використання. Поповнити словник лексиною пов'язаною з домівкою. Виховувати дбайливе ставлення до свого помешкання, бажання піклуватися про нього, створювати затишок.

Матеріал: ілюстрації минулого та сучасного житла, побутової техніки, інтер'єру кімнати, предметні картинки, схема символів, інтелектуальна карта «Дім».

Хід заняття

Привітання в колі:

Станьмо разом ми у коло
Скільки друзів – глянь навколо!
Руку дружби протягну
З другом сварку не почну.
Будемо всі дружно грати
Рідний дім наш звеселяти.
Доброго ранку, рідний наш дім!
Доброго ранку діткам усім.
Доброго ранку сонечку ясному
Доброго ранку садочку прекрасному!

Пальчикова гра « Будуємо дім»

Тук та тук, тук та тук.	Із труби іде димок
Роздається всю стук.	На дверях висить замок.
Побудуємо ми дім	Хто б його відкрити зміг?
Тут є дах, димар на нім	Потягнули, покрутили,
Постукали і відкрили.	
Відчиняймо швидше двері	
Всі заходьте до оселі.	

Вихователь : -Яку тему ми вивчати впродовж тижня ? Так це тема «Наш дім». Якими словами ми ще називаємо дім ? \ оселя, помешкання, рідна хата..\

Сьогодні на занятті ми буде ще раз говорити про дім і пригадаємо все що ми вчили і про що читали. А допоможе нам в цьому ця карта, яку ми з вами готували впродовж тижня.

-Давайте спочатку пригадаємо житло первісних людей. Подивіться на нашу карту і вона вам нагадає.

-Як називався такий дім ? \печера\.

-Чому вони будували таку печеру ? \ щоб захиститись вір вітру, дощу, морозу.\ А від звірів печера могла людину захистити ?

-А як називається ось таке помешкання ? \ курінь\

-З чого люди його будували ? А зараз таке помешкання будують ?\ так\ . З чого його будують ?

-Хто розкаже , де його можна побудувати, чи побачити ?

А пізніше вже люди почали будувати ось такі хати \ показ української хати-мазанки та закарпатської дерев'яної хати. Розповідь вихователя з чого будували. Де їх можна побачити \ етнографічний музей- «Старе село» \ . В квітні ми з вами також поїдемо в такий музей і ви побачите такі хати.

– Які сучасні будинки є у нашому місті \ одноповерхові, 2-во,3-ри, багатоповерхові\ . З чого їх будують ? Ви всі живете в будинках хто в якому. Зараз пропоную розповісти про свій будинок за схемою \ схеми-символи В.М.Ткаченко.

Пояснення символів схеми. Вірець вихователя. \ 3-4 дітей\.

Фізхвилинка

Йду у справах чи гуляти
Кличе мама – поспішаю
Та завжди- завжди потому
І біжу, біжу швиденько
Повертаюся додому
Я удома, рідна ненько.
Дах, міцні добротні стіни,
Світлі вікна, рівна стеля.
В домі затишнім росту я.
Я люблю свою оселю.

Письменники, поети написали багато віршів та оповідань про рідну хату.
Пропоную вам допомогти мені теж скласти вірш про свій дім. Я буде
розпочинати , а ви закінчите рядок.

В світі є осель багато
Та найкраща рідна....\хата\
Де б не був, в якому краї
За домівкою...\скучаю\
Я упевнений у тім,
Що люблю свій рідний ...\дім\
Ремонтуємо оселю-
Двері, вікна, стіни й\стелю\
Слід кімнату.... \прибирати\
Чищу, мию і мету
Я наводжу....\чистоту\.

А зараз давайте поговоримо про ті предмети, прилади, які допомагають
нам утримувати дім в чистоті. І знову нам допоможе наша карта. Погляньте на
неї. Знайдіть на своїх столах предметні картинки таких приладів і ми
пограємось в гру « **Розумний будинок**». Завдання підняти картинки, на яких

зображені прилади, що допомагають готувати їжу. Завдання : назвати, сказати що він може робити. Наступні завдання – помічники в прибиранні.

– Чи може дитина самостійно користуватися такими приладами? Чому Кожен прилад електричний. Бо він може спалахнути

Для дитини небезпечний! І пожежі не минути.

Добре ти запам'ятай: Діти всі повинні знати

Без дорослих – не вмикай! Без дорослих не вмикати !

Вихователь Як називається помешкання у багатоповерхових будинках? \квартира\ . Назвіть які кімнати є у квартирі ? \передпокій, гостьова кімната, спальня, кухня, дитяча.\

Я пропоную вам погратись в гру « **Облаштуємо кімнату**». Для виконання цієї гри необхідно взяти предметні картинки, які у вас на столах розглянути їх і визначити в якій кімнаті має бути даний предмет, чи меблі. А на столах у нас будуть картинки даних кімнат. Тут..... Тут....

Діти самостійно визначають в яку кімнату покласти свою картинку. В кінці гри вихователь разом з дітьми перевіряють чи правильно облаштувати кімнати.

– Діти як видумаєте чи є домівка у звірів ? Як вони називаються ?

І знову нам допоможе наша карта . Знайдіть місце на карті «Ліс» і називайте як називається домівка у білочки, ведмедя, їжачка, зайчика...

Заняття я хочу закінчити таким віршем О.Орача « Хто де живе».

Білка селиться в дуплі. Мудрий лис живе в норах,

Їжачисько – у кублі. Тигр у джунглях, барс – у горах.

Вепр у хащах верболозів, Олень – в тундрі і лісах.

А ведмідь – в сухім барлозі. А верблюд – в пустелях.

А орел ,могутній птах, гніздиться на скелі

Люди селяться в містах і в зелених селах

І живуть вони ось так – у людських оселях.

Вихователь : Ось і закінчилось наше заняття. Про що ми розмовляли?

Запам'ятайте, всім живим потрібен дім.

***Індивідуальне логопедичне заняття для розвитку лексичної
компетентності старших дошкільників із ЗНМ III рівня***

Тема: Свійські тварини.

Мета: розвивати рухливість артикуляційних органів, дрібну моторику, фонематичне сприймання, мовленнєве дихання, силу голосу та зв'язне мовлення. Збагачувати активний та пасивний словник.

Обладнання: м'ячик з пінопласту, ворота, квітка, аудіо записи голосів тварин, пазли «Тварини і дитинчата», пазли «Хто що їсть?», сюжетний малюнок, малюнки тварин.

Хід заняття

Бесіда про тварин, розгляд ілюстрацій тварин (собака, кішка, курка, коза, корова, кінь, гуска):

- Хто на картинці?
- Як він говорить? (По черзі показуємо картинки).
- Як одним словом можна назвати всі ці малюнки? (Тварини)

Дихальна гімнастика.

Вправа «Забий м'яч у ворота» – вдихни повітря через носик і подуй на м'ячик, намагаючись «забити» його у ворота.

Вправа «Квіточка» – вдихни повітря через носик і спробуй здути квіточку з долоньки.

Артикуляційна гімнастика (сідаємо перед дзеркалом):

Вправа «Усмішка» – затримай губи в посмішці, ховаючи зубки.

Вправа «Хоботок» – витягни губи вперед і утримай в такому положенні (кілька секунд).

Почергове виконання вправ «Усмішка» – «Трубочка».

Вправа «Неслухняний язичок» – легенько покусай кінчик язичка і сховай.

Вправа «Лопатка» – витягни широкий язичок, поклади на нижню губу і потримай (до 5 секунд).

Гра «Відгадай де дитинча, а де мама?»

Перед дитиною розкладаються картинки дорослих тварин та дитинчат. Включається аудіо запис, орієнтуючись на характер звуків та висоту голосу, дитина показує на відповідний малюнок.

Інструкція дитині: слухай уважно як «говорить» тваринка, покажи на малюнку та назви її.

Складання опису за сюжетною картинкою:

- Які тварини є на картинці? (Кішка, собака, півень)
- Хто ще є на картинці? (Бабуся, дівчинка)
- Що робить дівчинка? (Дівчинка стоїть і тримає ляльку)
- А що робить бабуся? (Бабуся сидить і розмовляє з дівчинкою)
- Покажи де кішка. Що вона робить? (Кішка сидить на підвіконні)
- А що робить півень? (Півень стоїть на паркані та співає ку-ку-ріку).

Фізкультхвилинка.

Два півники, два півники

Горох молотили, (Нахили вперед з енергійним змахуванням кулаками вниз)

Дві курочки чубарочки

До млина носили. (З'єднанні докупи кулачки кладуть нижче шиї і йде вперед, зображуючи курку, яка несе мішок)

Цап меле, цап меле, (Стає прямо, колові рухи кулаками перед собою)

Коза насипає. (Приставляє до голівки «ріжки» з вказівних пальців і пересувається підскоком)

А маленьке козенятко

На скрипочку грає. (Зображує гру на уявній скрипці)

Вправа «Хто що їсть?».

Дитині пропонуються пазли: «Поклади навпроти тварини їжу, яку вона споживає». Звертати увагу на те, щоб дитина вимовляла звуки правильно, реченнями.

Вправа «Голосні звуки».

Голосні звуки повторюємо, спочатку посилюючи, а потім послаблюючи голос без пауз (на одному видиху).

Починаємо вимовляти звуки тихо, поступово вимовляємо голосніше, а потім знову тихіше. Вдихни повітря носиком і повторюй за мною:

ААААААА ООООООО УУУУУУУ
ЕЕЕЕЕЕЕ ІІІІІІІІ І І І І І І І

– Молодець, ти дуже гарно попрацював. А тепер давай нагадаємо яких тваринок ми сьогодні вивчили.

Для розвитку лексичної компетентності в процесі ознайомлення з довкіллям ми проводили з діти старшого дошкільного віку екскурсії — огляди, а саме: електропраски, холодильника, телефону, пирососу. Під час цієї форми роботи діти збагачували свій словник, згадували та вчили нові слова.

*Екскурсії — огляди для розвитку лексичної компетентності
старших дошкільників із ЗНМ III рівня*

Екскурсія-огляд протипожежного куточка. Мета: Ознайомити дітей з протипожежним куточком у дошкільному закладі та його обладнанням, призначенням. Розширити уявлення про способи гасіння пожежі. Виховувати обережність, пильність. Словник: протипожежний куточок, відро, багор, сокира, лопата, лом, вогнегасник, пісок, кошма, щит, інвентар, полум'я, гасити. Хід заняття: Діти стоять півколом так, щоб усім було добре видно. Вихователь звертає увагу дітей на протипожежний щит. Запитує, хто знає, що це таке? Вводить поняття "протипожежний щит". Запитання: Що ви бачите на протипожежному щиті? Чому всі ці предмети червоного кольору? Для чого потрібні ці предмети? Коли люди ними користуються? Розповідь вихователя: "Це протипожежний щит. На ньому — протипожежний інвентар. Якщо виникне пожежа, люди знайдуть тут необхідні предмети для гасіння пожежі: відро, сокиру, лом, лопату, багор (показує)". Запитує у дітей, для чого потрібні відро, сокира, лопата, лом. Підводить дітей до багра, показує, називає, пояснює його будову та призначення: "Це багор. Він має довгу рукоятку, на кінці - зігнуті в різні боки гаки. З їх допомогою з приміщення витягають різні предмети". Вихователь звертає увагу на ящик з піском у протипожежному куточку, запитує, для чого він. Розповідає. Далі діти розглядають кошму (повстину). Вихователь уводить це слово, діти повторюють. Пояснює: якщо накинути кошму на полум'я, то вогонь погасне. Діти розглядають вогнегасник. Вихователь пояснює його будову, призначення.

Екскурсія-огляд телефону

Мета: Познайомити дітей з телефонним апаратом, його призначенням і будовою.

Словник: корпус телефона, важіль, трубка зі шнурком, мікрофон, мембрана.

Хід роботи

Загадка:

Через поле і лісок
Подається голосок,
Він біжить по проводах,
Скажеш тут, а чути там. (Телефон).

- Діти, у кого вдома є телефон? Для чого потрібен телефон? У нашій країні є багато міст, сіл, у яких живуть люди. Деякі міста дуже далеко знаходяться від нашого. Щоб щось терміново передати знайомим або родичам, люди користуються телефоном. Телефон є в будинках, школах, лікарнях, дошкільних закладах. У нашому дошкільному закладі також є телефон. Любов Федорівна телефонує до крамниці, замовляє іграшки, це значно швидше, ніж їхати автобусом. Телефон економить наш час.

Розглянемо будову телефонного апарата. — З чого складається телефон? З якого матеріалу зроблений? — Телефон пластмасовий. Він складається з корпусу (показує). Зверху є важіль і трубка зі шнуром. Трубка натискує на важіль (показує). Якщо трубка буде лежати неправильно, не натисне на важіль, телефон можуть вимкнути. Розглядають трубку. — Що вам нагадують кінці трубки? Правильно, чашечки без ручок. — А якщо я поверну трубку ось так, що вона вам нагадує? Правильно, місток. Верхня частина трубки називається телефон (повторюють), нижня - мікрофон. У телефон ми чуємо, в мікрофон - говоримо. Подивіться, що ви бачите в нижній частині трубки? Правильно, дірочки. В середині мікрофону є кругла пластинка (показує), називається вона мембрана. Діти, для чого потрібна ця пластинка? Що ви бачите на корпусі телефону? Диск з цифрами, диск з отворами. На диску написані цифри, вони потрібні, щоб набирати номер. Подивіться, як правильно потрібно набирати номер.

— Хто знає свій квартирний номер телефону? Є такі номери, які всі повинні знати і ви теж. Ці номери в усіх містах однакові. Номер швидкої допомоги - 103, пожежної команди -101, поліції- 102. Запитує у дітей, чи

знають вони, що це за номери). — Для того, щоб набрати номер, необхідно зняти трубку. Зараз ми з вами зателефонуємо Валентині Петрівні, її номер 5-85-20.

Екскурсія-огляд електропраски

Мета: Познайомити дітей з електропраскою, її призначенням, принципом роботи.

Словник: електропраска, підставка, корпус праски, шнур.

Хід роботи

Вихователь заздалегідь готує на столі 2 електропраски (велику і маленьку дорожню), одяг ляльчин (який перед цим діти прали разом з вихователем), підставку для електропраски. Загадує загадку. Показує велику електропраску, запитує, що це? Повторюють слово "електропраска".

—Для чого потрібна електропраска? Що можна нею прасувати? Діти (або вихователь) пригадують вірш І.Кульської "Параска прасує".

У Параски гарна праска,
Попрасує все Параска:
Сукні синії — лялькам,
А нові хустинки - нам.

- Сьогодні ми теж будемо прасувати ляльчин одяг. Але передусім розглянемо праску, з чого вона складається. Запитує у дітей і показує: маленький корпус, пластмасова ручка, гладка нижня поверхня, шнур.

— Що потрібно зробити, щоб праска стала гарячою? Так, увімкнути в розетку, поставити на підставку. Прасувати потрібно на дошці. Показує маленьку дорожню праску. Розглядають її, вихователь викликає дитину і пропонує увімкнути праску, підготувати дошку, ляльчин одяг. Першу сукню вихователь прасує сама. Надалі викликає дітей прасувати хусточки, стрічки. Звертає увагу на те, що потрібно з праскою бути дуже обережними. Як тільки праска нагрілась, її треба вимкнути, потім прасувати. Брати праску тільки за ручку, прасувати швидкими рухами. Діти складають випрасувані речі.

Екскурсія-огляд холодильника.

Мета: Познайомити дітей з холодильником, його будовою, призначенням, принципом роботи.

Словник: холодильник, корпус холодильника, морозильна камера, полицки, гума.

Хід роботи

Вихователь повідомляє, що заняття буде проходити на кухні. Загадує загадку: «У нашій кухні цілий рік Дід Мороз живе у шафі».

— Сьогодні ми будемо розглядати з вами холодильник. Діти приходять на кухню. Запитання до дітей:

— Куди ми з вами прийшли? Що роблять на кухні? З чого готують страви? У чому зберігають м'ясо, молоко, масло, продукти, що не можуть довго зберігатися? Підходять до холодильника, розглядають його.

— З якого матеріалу зроблений холодильник? З чого складається холодильник? (Металевий корпус, шафа, дверці). Що є на дверцятах холодильника? Ручка, назва холодильника. Повідомляє назву холодильника. Запитує в дітей, у кого з них є вдома холодильник і як він називається. З'ясовують, що холодильники бувають маленькі й великі. Відчиняють дверці холодильника. Вихователь звертає увагу на внутрішній бік дверцят холодильника. — Що ви бачите на краях дверці? Для чого потрібна гума? Правильно, щоб тепле повітря не проходило в холодильник, а холодне не виходило. Розглядають полицки у дверцятах. — Для чого потрібні полицки на дверцятах? Що кладуть на ці полицки? Що мама вдома кладе на ці полицки?

Звертає увагу на морозильну шафу.

— Яке найхолодніше місце в холодильнику? Для чого потрібна морозильна шафа? Показує регулятор холоду. Розглядають полицки в холодильній шафі.

— За допомогою чого працює холодильник? Знайомить дітей з тим, що холодильник працює від електроенергії, є мотор, шнур з вилкою, що

включається у розетку. Пояснює, що холодильник не можна залишати відчиненим; показує, як відчиняти і зачиняти дверцята. У кінці заняття вихователь пропонує дітям розповісти про свій холодильник, назвати марку, та про те, як мама розкладає продукти в холодильник.